

(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. зав.кафедрою)

(підпис зав. кафедрою)

Миколаїв – 2024 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА**

Факультет економіки моря
Кафедра економічної політики та безпеки
Освітній рівень – перший (бакалаврський)
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма – Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Гарант освітньої програми
«Міжнародна економіка»

_____ Л.Ю. Вдовиченко
« ____ » _____ 2024 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»**

Студентці Стрельцовій Ілоні Сергіївні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Економічні санкції як засіб політичного впливу.
Керівник роботи к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної політики та безпеки
Майстренко Ольга Миколаївна.
Затверджено наказом ректора №264уч від «26» березня 2024 року.
2. Термін подання роботи: 07 червня 2024 року.
3. Вихідні дані по роботі: Статут ООН, монографічні видання, наукові статті, аналітичні матеріали вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, Інтернет-ресурси.
4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) Теоретико-методологічні аспекти дослідження економічних санкцій як засобу політичного впливу; Місце економічних санкцій в сучасній системі міждержавних відносин; Механізм економічних санкцій: стратегічний погляд щодо його використання у вирішенні військових конфліктів.
5. Перелік презентаційних матеріалів Мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження; Структурно-логічна схема дослідження; Зв'язок теми роботи з об'єктом, методологія та методи дослідження; Сутність дефініції «економічні санкції» з позиції економічних методів зовнішньої політики; Інструменти, цілі та суб'єкти санкцій; Групи санкцій; Найуспішніші міжнародні економічні санкції за період 1919-2003 років; Результативність застосованих міжнародних економічних санкцій за період 1970-2014 років; Найвпливовіші у світі санкційні списки; Країни, які ввели санкції, та їх типи проти РФ; «Собівартість» економічних санкцій для країни-ініціатора; Введені проти РФ санкції у 2014-2015 роках; Країни світу з найбільшою кількістю санкцій; Порівняльна оцінка санкційної системи США та ЄС у міжнародній економічній діяльності; Пріоритети вдосконалення санкційних механізмів.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2023р.- 15.09.2023р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	15.09.2023р.- 30.09.2023р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	01.10.2023р.- 31.10.2023р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	01.11.2023р.- 15.11.2023р.	
5.	Збір статистичної інформації на базовому підприємстві (установі, організації)	15.11.2023р.- 31.01.2024р.	
6.	Розробка теоретичного розділу	01.02.2024р.- 29.02.2024р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	01.03.2024р.- 31.03.2024р.	
8.	Розробка проєктного розділу	01.04.2024р.- 30.04.2024р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	01.05.2024р.- 15.05.2024р.	
10.	Редагування рукопису роботи та ознайомлення з ним наукового керівника	15.05.2024р.- 30.05.2024р.	
11.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	01.06.2024р.- 10.06.2024р.	
12.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи в бібліотеку НУК для перевірки на унікальність	10.06.2024р.	
13.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи на попередній захист	07.06.2024р.	
14.	Усунення зауважень кафедрального захисту та результатів перевірки на виявлення збігів/ідентичності/схожості роботи	07.06.2024р.- 14.06.2024р.	
15.	Розробка проєкту демонстраційного матеріалу та доповіді	14.06.2024р.- 20.06.2024р.	
16.	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	18.06.2024р.	
17.	Захист роботи перед АК	24.06.2024р.- 25.06.2024р.	

Науковий керівник _____
(підпис)

Майстренко О.М.
(прізвище та ініціали)

Студентка _____
(підпис)

Стрельцова І.С.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ ЯК ЗАСОБУ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ.....	9
1.1. Категоріально-понятійний апарат дослідження економічних санкцій.....	9
1.2. Історичний досвід застосування економічних санкцій як засобу політичного впливу.....	14
1.3. Міжнародні санкції у світовій політиці: теоретико-методологічний аналіз проблеми.....	23
РОЗДІЛ 2. МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН.....	31
2.1. Регулювання застосування економічних санкцій у сучасному світі: стан та тенденції.....	31
2.2. Роль санкцій у сучасному світі: між інструментом політичного тиску та геополітичною стратегією.....	36
2.3. Оцінка ефективності запровадження економічних санкцій.....	41
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ: СТРАТЕГІЧНИЙ ПОГЛЯД ЩОДО ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВИРІШЕННІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ.....	47
3.1. Міжнародні економічні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України.....	47
3.2. Результативність та перспективи сучасної санкційної системи США та ЄС у міжнародній економічній діяльності.....	54
3.3. Пріоритети удосконалення санкційних інструментів в контексті глобальної безпеки.....	61
ВИСНОВКИ.....	70

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	73
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасній практиці міжнародних відносин часто допускається сприйняття економічних санкцій як відповідної стратегії щодо досягнення поставлених політичних цілей і в ряді випадків існує хибна позиція, що застосування самих лише цих санкцій буде достатньо для вирішення складних завдань. Однак з точки зору практичної реалізації економічні санкції доцільно розглядати як особливий інструмент, що у поєднанні з іншими може стати основою для формування повноцінної стратегії. Економічні санкції переслідують політичні цілі економічними засобами. Для цього перериваються нормальні торговельні й фінансові відносини, а економічні санкції можуть визначатись як дискримінаційні обмеження імпорту або експорту, технологій, капіталу чи послуг проти однієї країни чи групи країн з метою з політичних причин спонукати об'єкт санкцій до визначеної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує актуальність проблематики введення економічних санкцій як засобу політичного впливу на певну країну. Цій тематиці присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців та практиків, серед яких М. Голліард (M. Golliard), А.М. Грачова, Г.Ц. Гуфбауер (G.C. Hufbauer), К.А. Еліот (K.A. Elliot), Ц.А. Ель-Ашкер (C.A. El-Ashker), Д.Ф. Кононенко, Г. Лауріла (H. Laurila), І.І. Лукашук, Т. Мейдіс (T. Madies), Б. Оегг (B. Oegg), Я. Ришка (J. Ryszka), П. Рудольф (P. Rudolf), Д.Д. Скотт (J.J. Schott), І.Ф. Суханова, В. Сушова-Сальмінен (V. Sušová-Salminen), В.Л. Чубарєв, В.К. Шайдулліна, Г. Шнайдер (H. Schneider), М.Ц. Штайнеггер (M.C. Steinegger). При цьому слід зазначити, що проблематика економічних санкцій значно більше представлена у дослідженнях зарубіжних науковців, а здійснена оцінка низки наукових публікацій свідчить про існування окремих аспектів, недостатньо представлених у теоретико-методологічному висвітленні, які могли б

обґрунтувати відповідні практичні дії в напрямку застосування економічних санкцій як засобу політичного впливу у міждержавних відносинах.

Означене зумовило вибір теми, формулювання мети, постановку й вирішення основних завдань кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи дослідження є оцінка ефективності запровадження економічних санкцій як засобу політичного впливу у сучасних міждержавних відносинах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні *завдання*:

- розглянути категоріально-понятійний апарат дослідження економічних санкцій;
- проаналізувати історичний досвід застосування економічних санкцій як засобу політичного впливу;
- здійснити теоретико-методологічний аналіз проблем, пов'язаних з міжнародними санкціями у світовій політиці;
- дослідити стан та тенденції регулювання питань застосування економічних санкцій у сучасному світі;
- визначити роль санкцій, в тому числі й економічних, у сучасному світі;
- оцінити ефективність запровадження економічних санкцій;
- обґрунтувати доцільність застосування міжнародних економічних санкцій як інструменту стримування російської агресії проти України;
- довести результативність і зазначити перспективи сучасної санкційної системи США та ЄС у міжнародній економічній діяльності;
- окреслити пріоритети удосконалення санкційних інструментів в контексті глобальної безпеки.

Об'єктом дослідження є економічні санкції як засіб політичного впливу у міждержавних відносинах.

Предметом дослідження виступають особливості застосування економічних санкцій як засобу політичного впливу у сучасному світі.

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань дослідження в роботі використано сукупність методів наукового пізнання. Так, порівняльний метод використовується при дослідженні основних характеристик економічних санкцій. Методи системного та структурного аналізу були використані при дослідженні категоріально-понятійного апарату дослідження. Історичний метод дав можливість аналізу витоків економічних санкцій. Системний підхід є методологічною основою всієї кваліфікаційної роботи й використовується для вирішення більшості завдань дослідження. Слід зазначити, що в кваліфікаційній роботі широко використовується комплексний підхід до методології дослідження, коли методи, які застосовуються, доповнюють один одного, дозволяють розглядати досліджувані процеси і явища в їх єдності й різноманітності.

Обрані методи і принципи допомогли комплексно розглянути проблему міжнародних економічних санкцій у світовій політиці, виявити її складові елементи, а також встановити чинники, що визначають специфіку її ефективного застосування у структурі світових політичних процесів.

Інформаційною базою дослідження є Статут ООН, монографічні видання, наукові статті, аналітичні матеріали вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, Інтернет-ресурси.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Повний обсяг – 80 сторінок, з них основний текст – 61 сторінка. Робота містить 7 таблиць, 7 рисунків і 3 додатки. Список використаної літератури налічує 35 найменувань на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ ЯК ЗАСОБУ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

1.1. Категоріально-понятійний апарат дослідження економічних санкцій

Економічні санкції – це форма зовнішньополітичного інструменту, спрямованого на зміну поведінки урядів чи політичних акторів у «країнах-мішенях» (країнах-об'єктах), які порушують міжнародні норми та договори або загрожують інтересам країн-ініціаторів (країн-суб'єктів) застосування відповідних санкцій. Згідно з проведеними дослідженнями у цій галузі [1-7], «на початку ХХІ століття, як і віком раніше, економічні санкції залишаються важливим, але суперечливим інструментом зовнішньої політики». Критики міжнародних санкцій стверджують, що вони часто погано продумані і здебільшого не досягають своєї мети. Навпаки, прихильники стверджують, що санкції результативні і є ефективною зовнішньополітичною відповіддю на кризи, в яких національні інтереси перебувають у небезпеці, а військові дії недоцільні [7]. Спорідненою точкою зору в цьому відношенні є ідея про те, що санкції є видимою і потенційно менш витратною альтернативою військовому втручання та бездіяльності [8].

Санкції – це односторонні або «колективні дії проти держави, яка вважається такою, що порушує міжнародне право», призначені «для того, щоб змусити цю державу дотримуватися закону». Вони є чимось середнім між «дипломатичним ляпасом» і «крайніми заходами, такими як таємні дії або військові заходи» [8]. Санкції можуть включати відмову у дипломатичному визнанні, бойкот спортивних і культурних заходів та конфіскацію майна громадян відповідної країни. Однак форми санкцій, які привертають найбільшу увагу та мають найбільший вплив, складаються з різних обмежень на міжнародну торгівлю, фінансові потоки чи пересування

людей. Для санкцій, на відміну від воєн, які вже давно відзначені конкретними правовими кодексами щодо поведінки воюючих сторін і «нейтральних» третіх сторін, правила виникли пізно і не були так чітко визначені, як для воєнного часу.

Санкції в принципі можуть здатися привабливими, оскільки в порівнянні з війною вони можуть стати менш витратним методом покарання за відступ від міжнародних стандартів поведінки та вирішення спорів між країнами. Справді, в період 1970-1998 років торгові санкції було запроваджено у 117 випадках, США несли основну відповідальність чи «були частиною санкційної коаліції» більш як у двох третинах країн [9]. Однак економічні санкції можуть бути або неефективними в тому сенсі, що вони не призводять до бажаної зміни поведінки, або несправедливими в тому сенсі, що великі і багаті країни, як правило, більшою мірою здатні нести витрати, пов'язані з такими обмеженнями, а також організацією та забезпеченням дотримання обмежень, ніж відносно невеликі та бідні країни.

У своїй зовнішньополітичній діяльності держави («відправники»), що накладали санкції, застосовували санкції для «покарання, стримування та реабілітації» або, у більш загальному плані, для примусу нації («мети» або «мішені») змінити свою поведінку з питань політичного характеру; переконати вітчизняний бізнес та виборців у відданості політиків національним інтересам та якості їхнього керівництва, та, імовірно, для досягнення зовнішньополітичних цілей мирним, а не силовим шляхом. «Накладення санкцій подає потрібний сигнал: «країні-мішені» воно каже, що «відправник» не виправдовує дії мети; союзникам – те, що слова будуть підкріплені справами; а для внутрішньої аудиторії – що уряд «відправника» діятиме для захисту життєво важливих інтересів нації» [9].

Звичайно, розуміння мотивів протиборчих сторін для введення та/або ігнорування санкцій (таких, як описано вище) важливе для політичних оцінок. Але таких завдань недостатньо: необхідно також вивчити мету

політиків, їх інструменти, обмеження (політичні чи інституційні) з їхньої дії і навіть залежність цих обмежень від внутрішніх та міжнародних справ.

У науковій літературі виділяють два види санкцій, які використовуються у міжнародних відносинах: позитивні та негативні санкції. Позитивні санкції приймають форму реальних чи обіцяних винагород (гуманітарна допомога, зниження чи скасування тарифів тощо), тоді як негативні санкції є застосування чи загроза застосування покарань. Як зауважив Д.А. Болдуїн у своїй книзі «Економічне управління державою», обидва типи санкцій є засобами здійснення влади і, зокрема, зміцнення співробітництва між країнами [10].

Поняття позитивних та негативних санкцій прийшло із соціології. Позитивна санкція винагороджує або обіцяє винагородити будь-кого (державу, групу тощо) за дотримання норми і служить заохоченням початку та продовження певного типу поведінки. Навпаки, негативна санкція, що загрожує чи вже реалізована, є засобом вираження ким-небудь (суспільством, режимом тощо) несхвалення своєї конкретної поведінки. Як пояснює Д.А. Болдуїн, хоча визначення здаються досить простими, їхнє розрізнення пов'язане з концептуальними та емпіричними труднощами [10]. Позитивні санкції – це фактичні чи обіцяні покращення ціннісної позиції актора (країни) порівняно з базовим рівнем його очікувань. Навпаки, негативні санкції є фактичними чи загрозливими позбавленнями порівняно з базовим рівнем очікувань.

Існують три основні стратегії міжнародного економічного тиску: економічні санкції, торговельні війни та економічні війни [11].

Економічні санкції є незамінним інструментом зусиль Організації Об'єднаних Націй (ООН) щодо підтримки міжнародного миру та безпеки. Дійсно, вони є інструментами зовнішньої політики, що знаходяться десь на континуумі між повністю необмеженим міжнародним обміном та війною на іншому кінці спектру. Економічні санкції спрямовані на зниження сукупного економічного добробуту «держави-мішені» за рахунок скорочення

міжнародної торгівлі, щоб змусити «уряд-мішень» змінити свою політичну поведінку.

Економічний тиск – це один із способів впливу на торгівлю між країнами. Економічні санкції мають працювати, завдаючи якогось болю «країні-мішені». З цієї точки зору, торгові санкції і, зокрема, ембарго повинні позбавити «країну-мішень» деяких вигод від торгівлі та спровокувати нижчий соціально-економічний добробут. Однак у глобалізованому світі цікаво подивитися, як економічні санкції справді впливають на торгівлю між різними учасниками. Понад те, враховуючи витрати, пов'язані з економічними санкціями, цікаво розглянути процеси, які ведуть їх запровадження, що й буде нами досліджено у 2 розділі кваліфікаційної роботи.

Теоретики міжнародної політики відрізняють економічні санкції від економічних війн. Наприклад, Р. Пейп ілюструє різницю між цими двома категоріями. На думку цього вченого, економічні санкції «спрямовані на зниження економічного добробуту цільової держави шляхом скорочення міжнародної торгівлі, щоб змусити цільовий уряд змінити свою політичну поведінку». Навпаки, економічна війна має місце, «коли держава загрожує завдати економічну шкоду... для того, щоб переконати цільову державу погодитися на умови торгівлі, які будуть сприятливі для примусової держави» [12].

Економічні санкції можуть бути прямим чи непрямим інструментом примусу. У першому випадку мета санкцій полягатиме в тому, щоб переконати «країну-мішень» у тому, що поставлені на карту проблеми не варті ціни санкцій. У другому випадку санкції можуть викликати громадський тиск, щоб змусити уряд піти на поступки, або призвести до хвилювань суспільства, які призведуть до повалення уряду та створення нового уряду, який піде на поступки. Санкції можуть застосовуватись проти країн, політичних партій, некомерційних організацій, компаній та приватних осіб. Необхідно зосередитись на відносинах між державами. Вирази

«відправник» та «мета»/«мішень» позначають відповідно «країну, яка вводить санкції», та «країну, яка отримує економічне покарання».

Можна розглядати економічні санкції щодо виду санкцій, мети та залучених суб'єктів. Проте в концептуальному аспекті економічні санкції слід розглядати з позиції не як покарання, а як інструмента зовнішньої політики держави (рис. 1.1), який використовується для досягнення національних егоїстичних інтересів. Тобто економічні санкції передбачають «те навмисне спричинене урядом припинення торговельних або фінансових відносин для отримання зовнішньополітичної цілі». Д. Барбер дав визначення економічним санкціям просто як «економічні заходи, спрямовані на політичні цілі» [12].

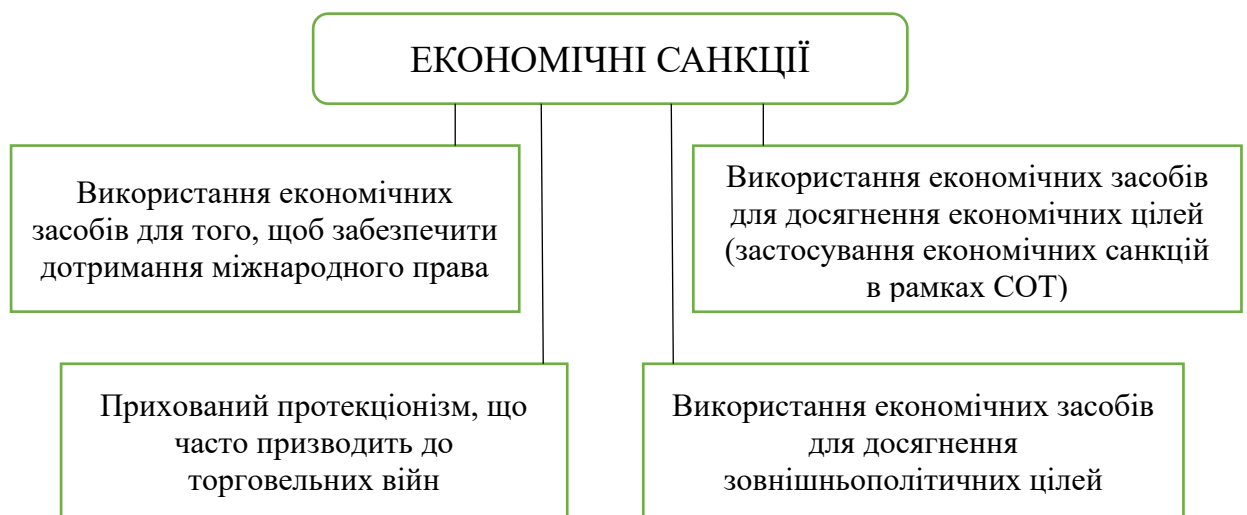

Рис. 1.1. Сутність дефініції «економічні санкції» з позиції економічних методів зовнішньої політики (складено автором на основі [13])

З цього випливає, що економічні санкції є примусовими діями, але не всі примусові дії є економічними санкціями. Економічні санкції – це примус, який використовується для просування, перш за все, спільних інтересів.

Отже, в економічних санкціях немає логіки. Вони є соціальною сутністю, яку неможливо звести лише до матеріальної сутності. Іншими словами, економічні санкції є засобом соціального будівництва сучасної реальності, яка була спотворена. Основна мета економічних санкцій у міжнародній політиці: забезпечення спільної цінності в міжнародному

суспільстві. Ефективність запровадження економічних санкцій залежить від такого чинника, як сформована нормативно-правова база, яка визначає принципи та регулює особливості політики застосування економічних санкцій.

1.2. Історичний досвід застосування економічних санкцій як засобу політичного впливу

В умовах зростання невизначеності світової економіки як системи та спроб економічного переділу світу значний інтерес викликають питання застосування економічних санкцій. Санкції видаються досить привабливим інструментом зовнішньої політики, оскільки на відміну від війни вони покликані вирішувати міжнародні конфлікти та розбіжності з меншими витратами та людськими жертвами. Поняття «санкції» з'явилося у міжнародному праві 1920 року разом із проголошенням Статуту Ліги Націй. За своєю суттю санкції є формою вираження незгоди сторони, яка їх застосовує, з напрямом внутрішньої чи зовнішньої політики держави, проти якої вони спрямовані. Традиційно класифікація даного інструменту міжнародної дипломатії включає обмеження дипломатичних контактів, культурної та наукової взаємодії. Економічні санкції можуть бути використані як «важіль» для досягнення як політичних, так і економічних цілей. У міжнародній практиці поняттю «економічні санкції» відповідають різні трактування. У правовій практиці ООН, зокрема, у статті 41 Статуту, використовується таке визначення економічних санкцій: «Заходи, не пов'язані з використанням збройних сил», які можуть включати «повну або часткову перерву економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин» [12].

Законодавство США містить цілу низку нормативно-правових актів, що регулюють застосування економічних санкцій, проте в жодному з них

немає дефініції даного поняття. Доктринальне тлумачення даної категорії, що склалося в США, засноване на трактуванні економічних санкцій як економічних заходів примусового характеру, що застосовуються стосовно будь-якої країни з метою домогтися зміни її поведінки.

Практика ж запровадження економічних санкцій використовується з давніх-давен, зокрема, древніми греками. Наприклад, в 433 році до нашої ери Афінівський морський союз ввів санкції проти міста Мегара, коли стародавні Афіни заборонили купцям із цієї області заходити до своїх портів. Саме цим санкціям відводиться важлива роль у згубній для Афін Пелопонеській війні [12].

У середньовіччі санкції мали дуже довгостроковий характер, оскільки інтереси правителів постійно змінювалися.

Вперше у новій історії масштабних економічних санкцій як засобу політики вдався Наполеон, ввівши в 1806-1814 роках «континентальну блокаду» – тотальну заборону торгівлі з Англією. Це був комплекс заходів щодо блокування торгівлі Великобританії, до якого Наполеону вдалося залучити держави континентальної Європи. Торгову блокаду Бонапарт застосував щодо єдиного супротивника, якого фізично неспроможна дістати. Англія як великий монополіст з економікою, орієнтованою виключно на експорт, страждала, і, за оцінками низки істориків, погодилася би на умови Наполеона, якби він не програв у російській компанії.

У принципі в XIX столітті найпоширенішим видом економічних санкцій була виключно морська блокада. У період 1827-1914 років таку блокаду 21 раз зазнавали Португалія, Туреччина, Нідерланди, Панама, Колумбія, Мексика, Аргентина та Сальвадор. Ініціаторами блокади виступали: 12 разів Великобританія, 11 разів Франція, Німеччина, Італія – по 3 рази, по 2 рази Австрія та Росія, а також Чилі [12].

Аж до XX століття притаманне сучасне запровадження економічних санкцій було явищем досить рідкісним. Свої конфлікти держави вирішували на полі битви. І це вважалося нормальним, що армії воюють, а купці

торгують.

Після Першої світової війни виникло загальне прагнення обмежити збройні конфлікти та замінити їх непрямим впливом. До економічних санкцій найчастіше вдаються країни, що проводять активну зовнішню політику. Звісно, в історії були випадки використання економічних санкцій між сусідніми країнами, незалежно від розміру їх економіки та активності позиції на міжнародній арені (Додаток А). Крім торгівлі, санкції тепер торкаються транспортного сполучення, дипломатичних відносин, візового режиму, заморожування фінансових активів, гуманітарного, наукового та спортивного співробітництва, членства у міжнародних організаціях. Досвід використання санкцій у період між двома світовими війнами загалом можна визнати невдалим:

1) відмова низки західних країн торгувати з СРСР за золото, супроводжувалася продовженням закупівель зерна і лісу та продажем промислового обладнання, що навпаки сприяло становленню радянської військової могутності;

2) введення санкцій проти Італії у 1935 році Лігою Націй (за агресію проти Ефіопії) не завадило Б. Муссоліні тимчасово окупувати Ефіопію;

3) встановлення «морального ембарго» на продаж Москві деяких технологій президентом Ф. Рузвельтом в 1939 році (за напад СРСР на Фінляндію) в цілому не дало істотного ефекту;

4) запровадження заборони щодо Японією на постачання нафтопродуктів 1940 року США (за захоплення частини Китаю) хоч і стало економічно болісним явищем, але призвело до фатальної атаки Перл-Харбора. Друга світова війна, природно, призвела до запровадження економічних санкцій проти Німеччини та Японії. Епоха міжнародних санкцій настала після закінчення Другої світової війни.

Міжнародні санкції на відміну від інших санкцій є формою міжнародної відповідальності, вони відрізняються наступним [3]:

– це завжди дії потерпілого до правопорушника, тоді як

відповідальність може бути у вигляді самообмежень правопорушника;

- метою є відновлення порушених прав та забезпечення здійснення відповідальності;

- санкції не залежать від волі правопорушника;

- санкції є право потерпілого.

На міжнародному рівні відповідальність за введення санкцій та контроль за їх дотриманням було покладено на Раду Безпеки ООН (стаття 41 Статуту ООН). Тобто санкції, в принципі, можуть бути накладені як урядом чи президентом однієї країни, так і кількох країн, але офіційний міжнародний статус їм може приписати лише Рада безпеки ООН. З 1945 по 1990 рік вони встановлювалися лише двічі – щодо режимів расизму ПАР та Південної Родезії.

Після закінчення холодної війни економічний тиск продовжував залишатися важливим зовнішньополітичним інструментом. З 14 випадків застосування економічних санкцій ООН 12 припадають на період після 1990 року. Їх зазнали: Ірак (з 1990), Югославія (1991-2001), Сомалі (з 1992), Лівія (1992-2003), Ліберія (з 1992), Ангола (1993-2002), Гаїті (1993-1994), Руанда (1994-2008), Сьєрра-Леоне (з 1997), Афганістан (з 1999), Еритрея та Ефіопія (з 2000), ДР Конго (з 2003), Кот-д'Івуар (з 2003), Судан (з 2004), Ліван (з 2005), Іран (з 2006), КНДР (з 2006) [4].

Рішуче засуджуючи застосування військової сили без рішення Ради безпеки, Статут ООН не запроваджує обмеження на права окремих держав запроваджувати санкції один проти одного. Ця тенденція виявилася у зовнішній політиці США, яка, залишившись після розпаду СРСР єдиною державою з глобальними амбіціями та можливостями, що підкріплювали їх, використовувала санкції як один з основних механізмів забезпечення своїх інтересів.

За оцінками ООН, на початку XXI століття економічні санкції США та інших країн «золотого мільярда» діяли щодо десятків країн світу, в яких мешкає 52% населення планети [4]. Найбільш затяжною вважається

економічна війна Вашингтона проти Куби та Північної Кореї.

Крім санкцій США, найвідоміший приклад санкцій на національному рівні – нафтове ембарго, запроваджене 20 жовтня 1973 року арабськими країнами-експортерами нафти проти Заходу у спробі змусити його відмовитися від підтримки Ізраїлю. Воно тривало недовго, оскільки держави-експортери, у свою чергу, виявилися без коштів. Суперечки ж щодо ефективності запровадження економічних санкцій ведуться ще з часів Першої світової війни. Варто зазначити, що запровадження економічних санкцій найефективніше у разі їх спрямованості проти нейтральних або дружніх країн (50% успіху – запровадження проти дружніх країн, 33% – проти нейтральних, 19% – проти ворожих) [12].

При цьому, як показує досвід, ще жодного разу не вдалося за допомогою санкцій досягти припинення військової агресії з боку ворожих країн.

Деякі з санкцій, безумовно, досягали своїх цілей: режим апартеїду та комуністична система в СРСР, все ж таки, впали; в Ірані на президентських виборах у червні 2013 року прийшов до влади Х. Роухані, який обіцяв зняти санкції.

Проте прикладів неефективності санкцій у світовій історії набагато більше.

Класичним таким прикладом є встановлення Лігою Націй ембарго на торгівлю з Італією у 1935 році. Ініціатором санкцій стала Великобританія через вторгнення Італії до Ефіопії (колишню Абіссінію). Але ця заборона не призвела до бажаних результатів: Італія продовжувала торгувати з країнами, що не входили до Ліги Націй (насамперед, нацистської Німеччиною).

Також неефективними виявилися санкції проти Родезії у 1965-1966 роках. То були перші санкції, винесені ООН. Тоді, у 1965 році ООН визнала уряд Родезії нелегітимним і расистським режимом і запропонувала своїм членам запровадити економічні санкції, що стосуються постачання нафтопродуктів та зброї. Як відповідь з Родезії були заборонені поставки

м'яса, азбесту, міді, тютюну, хрому, що стало сильним ударом по економікам країн-членів ООН. На той момент поза діяннями ООН виявилися Швейцарія та ФРН, оскільки вони не входили до складу організації. Крім того, частина експорту йшла в Японію, а нафту та нафтопродукти до Родезії постачав Іран. Після цього, 1971 року навіть США визнали неефективність цих санкцій (лише 1979 року Родезія впала під гнітом громадянської війни) і відновили постачання нікелю з Родезії для своїх компаній.

Серед країн, які успішно протидіяли та протидіють економічним санкціям Заходу в останні роки, можна назвати Ірак, Іран та, нажаль, Росію.

Проти першої країни санкції діяли фактично у 1990-2003 роках (формально – до 2010 року), проти другої – з 1979 року до теперішнього часу, проти третьої – з 2014 року до теперішнього часу.

Санкції проти Іраку стали першою спробою досить широко залучити ООН до тиску після анексії Іраком Кувейту. 6 серпня 1990 року Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію 661, в якій вкотре вирішувалося використання проти Іраку примусових заходів без використання зброї. Дія санкцій поширилася на фінансові потоки, а також товари та канали експорту нафти. Вплив економічних санкцій на економіку Іраку – країни, яка залежить від експорту нафти, – був дуже сильним. Почала спостерігатися девальвація динара в період з 1990 до 1995 року, стосовно долара США він упав у 20 разів. Проте з 1996 року, після запровадження програми «Нафта в обмін на продовольство», інфляція поступово почала знижуватися, а проблема дефіциту зійшла нанівець поступово, однак, керівники Іраку вибудували схеми, що дозволяли торгувати із зовнішнім світом в обхід санкцій. Ірак уклав угоду з сусідніми державами – Йорданією, Єгиптом, Туреччиною, через які йшли постачання нафти з Іраку та імпорту до Іраку широкого асортименту товарів (від машин, обладнання та військової техніки до продовольства та медикаментів). Вашингтону всі ці операції були відомі, але тиск США на сусідні з Іраком країни ефекту не давав, що призвело до рішення про військове вторгнення до Іраку [4].

Іран знаходиться під санкціями США та їхніх союзників уже 35 років. Ці санкції проти цієї держави не можна повністю вважати санкціями ООН. Лише на початку 2010 року США вдалося підключити до санкцій проти Ірану ЄС, але Іран за кілька років пішов з європейських ринків на ринки Китаю, Індії, Туреччини.

Негативні явища в економіці Ірану особливо помітні в галузі видобутку нафти через заборони на постачання обладнання для даної галузі. Однак і це не стало вирішальним фактором капітуляції Ірану, який адаптувався, що для США було вкрай неприємним сюрпризом. Іран, по суті, перетворився на навчальний посібник, який показує іншим країнам, як можна оминати санкції. Саме це стало головною причиною того, що у 2013 році з ініціативи американської сторони почалися переговори з Іраном щодо його ядерної програми. Але навіть після початку цих переговорів блокада з Ірану повністю знята не була, пом'якшення були символічними.

Детальна інформація щодо запроваджених економічних санкцій проти Росії буде розглянута нами у 3 розділі кваліфікаційної роботи.

Отже, проаналізувавши досвід застосування санкцій на односторонній та багатосторонній основі, можна стверджувати, що втрати несуть як держави, які зазнають подібної міри зовнішньополітичного впливу, так і країни, які є їх ініціаторами (табл. 1.1). Так, шкоду країни, проти якої використовувався даний інструмент, можливо оцінити через втрати у її ВВП. При цьому у разі колективних дій країн-ініціаторів санкцій ці втрати були істотно вищими, ніж при односторонньому їх застосуванні.

Дослідження, проведені експертами Інституту міжнародної економіки Петерсона, дозволили визначити основні причини неефективності використання економічних санкцій у зовнішній політиці [6]:

- неадекватність поставленого завдання, коли заходи недостатньо жорсткі або існує відсутність достатньої підтримки в інших країнах-учасниках;

- внутрішня консолідація населення;
- підтримка країнами-союзниками держави, проти якої санкції ініційовано;
- можливість ослаблення зовнішньополітичних зв'язків з іншими країнами та заподіяння шкоди національним економічним інтересам.

Таблиця 1.1

Ретроспективний аналіз економічних санкцій, запроваджених у
політичних цілях (до 1990 року) [6]

Суб'єкт та об'єкт санкцій	Роки	Індекс успіху ¹	Збитки об'єкта (у % ВВП)	Співвідношення ВВП суб'єкта та об'єкта	Тип санкцій ²	Збитки суб'єкта (індекс) ³
1	2	3	4	5	6	7
Великобританія проти Німеччини	1914-1918	12	7,1	1	X, M, F	4
Великобританія проти Росії	1918-1920	1	4,1	1	X, M, F	3
Ліга Націй проти Парагваю та Болівії	1932-1935	6	3,0	224	X	2
Ліга арабських країн проти Ізраїлю	1946	4	4,1	2	X, M, F	4
Індія проти Хайдарабада	1948	12	2,0	22	X, F	2
США, Великобританія проти Ірану	1951-1953	12	14,5	235	X, M, F	1
США, Південний В'єтнам проти Північного В'єтнаму	1954	1	3,1	358	X, M, F	2
США, Великобританія, Франція проти Єгипту	1956	9	3,4	160	X, F	2
США проти Лаоса	1956-1962	9	4,2	4372	F	1
США проти Куби	1960	1	4,4	173	X, M, F	3
ООН проти Південної Африки	1962	6	2,8	130	X, F	3
США проти Індонезії	1963-1966	8	2,0	145	F	1
Великобританія та ООН проти Родезії	1965-1979	12	13,0	1388	X, M, F	3

Продовження табл. 1.1

1	2	3	4	5	6	7
Нігерія проти Біафри	1967-1970	12	15,2	3	X, M, F	3
Великобританія, США проти Уганди	1972-1979	12	2,6	860	X, M, F	2
США проти Кампучії	1975-1979	1	6,8	2523	X, M, F	1
КНР проти Албанії	1978-1983	1	3,3	249	X, M, F	2
КНР проти В'єтнаму	1978-1988	3	3,5	41	F	1
США проти Ірану	1979-1981	12	3,8	28	X, M, F	3
США проти Нікарагуа	1981-1990	8	3,2	1727	X, M, F	3
Нідерланди, США проти Сурінама	1982-1988	9	7,8	2565	F	1
Південна Африка проти Лесото	1982-1986	16	5,1	103	X, M	2
США проти Панами	1987-1990	4	6,0	854	M, F	3
США проти Гаїті	1987-1990	6	2,9	2383	F	1
Японія, Німеччина, США проти Бірми	1988	6	2,1	803	F	1
США, Великобританія проти Сомалі	1988	4	2,0	1429	F	1
Індія проти Непалу	1989-1990	9	4,6	94	X, M	1
США, ООН проти Іраку	1990-2003	-	48,0	242	X, M, F	4

Примітки:

1 – індекс успіху визначається чисельним значенням від 1 до 16, причому 16 є індексом максимальної ефективності у досягненні суб'єктом поставленої політичної мети. Система індексів розроблена Hufbauer G.C., Schott JJ, Elliott K.A. *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*. Washington, 1990 [14].

2 – типи санкцій включають фінансові (F), блокування експорту з країни об'єкта (X) та блокування імпорту в країну-об'єкт (M).

3 – економічний збиток суб'єкта санкцій визначається індексом у діапазоні від 1 до 4. 1 означає загальний прибуток суб'єкта, 2 – незначний економічний ефект, 3 – помірні економічні втрати, 4 – серйозні втрати.

Еволюція підходу Ради Безпеки ООН до використання економічних санкцій йде шляхом переходу від загальних санкцій до цілеспрямованих. У цих умовах багатосторонність – вже не завжди зобов’язана. Подібна еволюція відображає усвідомлення того, що економічні санкції, схвалені Радою Безпеки ООН, завжди мали обмежений успіх через різницю цілей учасників організації.

Цілеспрямовані економічні санкції можуть застосовуватись проти окремих осіб чи злочинних груп, компаній, а також для обмеження транскордонних потоків окремих видів товарів із територій, охоплених збройними конфліктами. Так, у грудні 2000 року Генеральною Асамблеєю було прийнято резолюцію «Роль алмазів у розпалюванні конфліктів: розрив зв’язку між незаконною торгівлею необробленими алмазами та збройними конфліктами як внесок у запобігання та врегулювання конфліктів». Метою цієї резолюції стало обмеження торгівлі незаконно видобутими алмазами задля унеможливлення фінансування поставок озброєнь і пального повстанськими рухами у низці країн Африки.

1.3. Міжнародні санкції у світовій політиці: теоретико-методологічний аналіз проблеми

Останнім часом застосування санкцій в якості інструменту політичного впливу на держави стає дедалі популярнішою практикою. Часто санкції розглядаються політиками як альтернатива застосуванню воєнної сили, що супроводжується меншими витратами, але не менш ефективна з погляду досягнення намічених цілей. Незважаючи на розповсюдження подібної практики, в науковій літературі відсутній єдиний підхід до поняття санкцій та їх класифікації, а теоретичні та емпіричні дослідження не надають однозначних оцінок ефективності санкційного тиску.

У науці одна з найбільш первинних визначень санкцій була сформульована Й. Галтунгом, який трактував їх як дії міжнародних агентів

проти інших задля позбавлення останніх частини доходу та/або примусу до виконання певних норм [15]. В теперішній час все частіше дотримуються більш вузького підходу до визначення санкцій, акцентуючи особливу увагу на економічному характері таких дій у вигляді порушення торговельно-економічних або фінансових взаємовідносин з країною. Крім цього, ряд економістів і політологів виділяють санкції лише як один із інструментів міжнародного економічного тиску, відносячи до них тільки ті економічні дії, що декларуються, метою яких є зміна політичного курсу країни. Згідно з Р. Пейпу, у цьому полягає відмінність санкцій від торгової війни чи торгової блокади [16]. Наприклад, загрози США щодо нанесення економічної шкоди Китаю у відповідь на недотримання останнім цивільних прав населення є економічними санкціями. У той же час, коли мова йде про економічний тиск у зв'язку з порушенням Китаєм прав на інтелектуальну власність, має місце торговельна війна. Основною ж метою торгової блокади є ослаблення військової могутності країни. Є, однак, і ті, хто не згоден із такою позицією. На думку американського політолога Д. Болдуїна, концепція економічних санкцій повинна бути розширена шляхом включення до неї всіх видів економічних інструментів на державу, до яких відноситься не тільки економічний тиск з політичних міркувань, а й тиск, який переслідує економічні цілі, а також цілі, відмінні від зміни політичного курсу країни-реципієнта санкцій. До таких цілей можуть, зокрема, відноситься підвищення політичної підтримки істеблішменту країни – ініціатора санкцій з боку її громадян чи демонстрація своєї позиції щодо політики країни-реципієнта третім країнам [17]. Спори щодо визначення економічних санкцій також виникають щодо суб'єкта санкцій. Н. Кроуфорд та А. Клотц зазначають, що найчастіше в науковій літературі під санкціями розуміються дії однієї держави проти іншої, тоді як санкції можуть вводитися не лише країнами, а й міжнародними організаціями, альянсами, корпораціями та навіть окремими особами [18].

Таким чином, будь-який з описаних вище підходів до визначення

економічних санкцій можна подати у вигляді комбінації різних видів інструментів, цілей та суб'єктів санкцій (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Інструменти, цілі та суб'єкти санкцій [18]

Інструменти санкцій	Цілі санкцій	Суб'єкти санкцій
Будь-які заходи економічного, політичного або військового характеру	Зміна політичного курсу країни	Іноземні держави
Тільки економічні заходи (порушення міжнародних торгово-економічних чи фінансових відносин)	Економічні цілі	Групи держав
	Демонстрація позиції міжнародній спільноті	Міжнародні організації
	Підвищення політичної підтримки правлячої еліти	Регіони, муніципалітети, корпорації та окремі фізичні особи
	Покарання за певні дії та ін.	

Думки щодо цілей санкцій розходяться: одні відносять до цих санкцій лише дії, створені задля зміни політичного курсу країни, інші трактують санкції у ширшому значенні. Згідно з Дж. Барбером, виходячи з широкого розуміння, санкції можна розділити на три групи, які переслідують первинні, вторинні та третинні цілі [19] (рис. 1.2).

Первинні цілі пов'язані з поведінкою та діями уряду країни, проти якої запроваджуються санкції. Такі цілі, як правило, чітко визначені: змінити поведінку чи дії країни шляхом внутрішнього чи зовнішнього впливу. Проте, зміна політики країни не завжди є основною метою ініціатора санкцій.

Часто в основі саме економічних санкцій лежать вторинні цілі, пов'язані з очікуваннями, мотивацією та статусом країни-ініціатора. Рішення про введення санкцій може бути результатом бажання задовольнити заклик населення країни до конкретних дій або показати міжнародному співтовариству, що країна серйозно ставиться до міжнародного порядку та

готова вжити рішучих дій щодо його захисту. Як приклад санкцій, які мають у тому числі вторинні цілі, можна навести ситуацію з Іраком. Міжнародна громадська думка вимагала негайних дій проти режиму Саддама Хусейна. Введення економічних санкцій дозволило ООН задовольнити ці вимоги, уникнувши необачних військових дій і зберігши свій міжнародний статус.

Рис. 1.2. Групи санкцій (розроблено автором)

Що ж до третинних цілей, всі вони, відповідно до Дж. Барберу, пов'язані ні з поведінкою країни, щодо якої вводяться санкції, ні зі статусом країни-ініціатора. Третинні цілі – це ширший міжнародний контекст і належать до структури та функціонування міжнародної системи в цілому або окремих її елементів. Такі цілі можуть змінюватись від акцентування уваги на аморальності використання сили як інструменту політики до демонстрації єдності тієї чи іншої міжнародної організації. Так, у разі Другої італо-ефіопської війни рішення Ради Ліги Націй про запровадження економічних санкцій проти Італії було певною мірою прийнято, виходячи з третинних цілей, а саме з бажання продемонструвати єдність організації та її здатність вирішувати міжнародні конфлікти мирним шляхом.

Нарешті, залежно від об'єкта економічні санкції класифікують на торгові та фінансові. Найбільш поширеними видами торгових санкцій є

бойкот (обмеження імпорту товару чи групи товарів із країни-реципієнта санкцій) та ембарго (обмеження експорту товару чи товарів до цієї країни). Інші види торгових санкцій включають підвищення мит, тарифну дискримінацію або повне скасування режиму найбільшого сприяння, відмову у видачі експортних або імпорتنих ліцензій, демпінг, превентивні закупівлі та ін. Фінансові санкції передбачають введення обмежень або повної заборони на операції з кредитування або інвестування країни, до якої вони використовуються. До них зазвичай відносять заморожування активів фізичних та юридичних осіб-резидентів країни-отримувача санкцій, введення імпортного або експортного валютного контролю, експропріацію майна, дискримінаційне оподаткування інвестицій, зупинення надання офіційної фінансової допомоги. Більшість відомих сучасній історії випадків введення економічних санкцій поєднують у собі фінансові та торгові санкції у тій чи іншій комбінації.

Останнім часом все більшої популярності набирають санкції, що передбачають заморожування активів або введення заборони на в'їзд до країни-ініціатора санкцій окремих фізичних осіб чи так звані «розумні санкції». Як правило, до кола таких осіб входить політична еліта, а також особи, наближені до неї. Ініціатори таких санкцій пояснюють їх використання бажанням уникнути негативних ефектів для звичайних громадян, від яких не залежить обраний політичний курс країни. Крім того, в науковій літературі відзначається більш висока ефективність таких санкцій, оскільки вони більшою мірою носять адресний характер.

Незважаючи на зростаючу популярність економічних санкцій, серед економістів ні в теорії, ні в емпіриці немає єдиної думки, наскільки ефективним є інструмент політики з точки зору досягнення поставлених цілей. Теоретично ефективність санкцій часто вивчається з допомогою підходів, які пропонує теорія ігор.

Згідно з Дж. Тсебелісом [20], ймовірність вдалого або невдалого результату рішення країни порушувати міжнародне право чи слідувати йому

визначається у системі взаємодії раціональних гравців. У своїй роботі Дж. Тсебеліс представив санкції як гру 2 x 2, де кожен із учасників вибирає з двох опцій: реципієнт санкцій вибирає порушувати чи ні міжнародне право, а ініціатор – застосовувати чи ні економічні санкції. При цьому ініціатор санкцій має у своєму розпорядженні два можливі механізми примусу країни-реципієнта до дотримання своїх умов: посилити дію санкцій або сформувати стимули для слідування прийнятим країною-реципієнтом зобов'язанням. Дж. Тсебеліс [19] стверджує, що обидва механізми зрештою не впливають на ймовірність дотримання умов, що говорить про неефективність санкцій як інструменту примусу держав до певних дій. Автори пізніших робіт приходять до висновку про те, що будь-які спроби країни-ініціатора посилити дію санкцій супроводжуються зниженням ймовірності порушення реципієнтами міжнародних домовленостей [21].

Емпіричні оцінки ефективності економічних санкцій не дають можливості зробити однозначних висновків, наскільки даний інструмент економічного тиску дозволяє державам досягати запланованих цілей. Одними з найвідоміших робіт, присвячених оцінці ефективності економічних санкцій, є роботи Г. Хафбауера та співавторів. На думку цих авторів, «успіх» економічних санкцій з погляду країни-ініціатора складається з двох елементів, а саме результату, що вимірюється як ступінь того, наскільки мета, яку переслідує країна-ініціатор, було досягнуто, та вкладу економічних санкцій в отриманий результат (поряд з іншими факторами, такими як воєнні дії чи зміни, що відбулися за час після запровадження санкцій) [21].

Інформацію щодо найуспішніших міжнародних економічних санкцій, запроваджених за період 1919-2003 років, зазначено у табл. 1.3.

Крім цього, Хафбауер та ін. [21] виділяють п'ять основних цілей, які переслідує ініціатор економічних санкцій, щоб визначити їхню успішність:

- 1) незначні зміни у політичному курсі країни-реципієнта економічних санкцій;

- 2) зміна режиму у країні-реципієнті (дестабілізація);
- 3) зрив військових операцій чи призупинення військових конфліктів;
- 4) погіршення військового потенціалу країни-реципієнта економічних санкцій;
- 5) суттєві зміни політичного курсу країни-реципієнта санкцій.

Таблиця 1.3

Найуспішніші міжнародні економічні санкції за період 1919-2003 років [21]

Рік введення	Рік закінчення	Ініціатор санкцій	Реципієнт санкцій	Значення успіху санкцій (1-16)	Недоліки для країни-реципієнта, % ВНД
1921	1921	Ліга Націй	Югославія	16	-
1925	1925	Ліга Націй	Греція	16	-
1948	1949	США	Нідерланди	16	0,2
1958	1959	СРСР	Фінляндія	16	1,1
1961	1965	США	Шрі-Ланка	16	0,6
1965	1967	США	Індія	16	0,08
1975	1976	США	Південна Корея	16	-
1976	1977	США	Тайвань	16	0,1
1982	1986	ЮАР	Лесото	16	5,1
1987	1988	США	Сальвадор	16	-
1992	1993	США	Малаві	16	6,6
1993	1993	США	Гватемала	16	1,3
1994	1995	Греція	Албанія	16	2,9

У період 1970-2014 років лише 34% застосованих міжнародних економічних санкцій можна розглядати як успішні [22]. Найбільш ефективними, за оцінками авторів [22], є санкції, які спрямовані на внесення незначних змін до політики країни-реципієнта та є диверсифікованими санкціями.

За підрахунками, серед епізодів запровадження міжнародних економічних санкцій, у рамках яких передбачалося одночасне обмеження експортних, імпорتنих та фінансових потоків, 40% можуть бути оцінені як

успішні. У той самий час відсоток успішності санкцій, які передбачають запровадження обмежень лише з торговельних відносин, становить лише 25% (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Результативність застосованих міжнародних економічних санкцій
за період 1970-2014 років [22]

Види санкцій	Число успішних результатів	Число невдалих результатів	Усього епізодів	Відсоток успішності
Фінансові, експортні та імпортні обмеження	25	37	62	40,3
Тільки фінансові санкції	19	34	53	35,8
Експортні та/або імпортні обмеження	10	30	40	25
Імпортні та фінансові обмеження	2	8	10	20
Експортні та фінансові обмеження	5	23	28	17,9

Автори [22] також наголошують, що наслідки фінансових санкцій поширюються головним чином на політичну та військову еліту в країні-реципієнті санкцій, тоді як негативний ефект від торгових санкцій зазнає населення загалом.

РОЗДІЛ 2.

МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

2.1. Регулювання застосування економічних санкцій у сучасному світі: стан та тенденції

Сучасний етап світогосподарського розвитку формує новий порядок у системі міжнародних економічних відносин, вносить нові елементи у взаємовідносинах між державами, їх групами та міжнародними економічними і фінансовими організаціями. Така популярна наприкінці ХХ століття глобалізація починає давати тріщини, на перший план все частіше виходить конфлікт національних інтересів. Особливе місце серед нових викликів, з якими стикається сучасна система міжнародних економічних відносин, все більше посідають різного роду санкції. При цьому залишаються проблемними питання їх чіткого визначення, специфіки міжнародних економічних санкцій, правового статусу, правомірності застосування, ефективності регулювання.

Слід значити, що на нинішньому етапі пошук загальноприйнятних домовленостей, взаємне врахування інтересів як ніколи затребувані у сфері світової торгівлі й економічних зв'язків, котрі в умовах сучасності схильні до безпрецедентної політизації. При цьому цінності вільної торгівлі стають заручниками торговельних воєн, інших форм недобросовісної конкуренції. Зокрема, все більш вагому роль у системі міжнародних економічних відносин в останні десятиліття почали відігравати санкції, які застосовуються до тих чи інших країн. Мотиви щодо вжиття санкцій, в тому числі економічних, можуть залежати від багатьох факторів і переслідувати різні цілі, насамперед, політичні. В більшості випадків саме політичні цілі досягаються застосуванням економічних санкцій. При цьому і сама категорія «санкції», і механізм санкцій у сфері міжнародної діяльності в своїй основі поєднують

нормативно-правову, політичну і економічну складові, що формує міждисциплінарний характер санкцій в теоретичному плані.

Для чіткого, логічного і транспарентного формування механізму практичного застосування не останнє значення має обґрунтування і уніфікація самого поняття «санкції». Первинно цей термін походить від латинського «sanction» – непорушна постанова і в сучасній фаховій термінології налічує декілька основних варіантів, в тому числі трактує санкції у сфері міжнародно-правових відносин як «захід впливу (економічний, політичний, військовий), який застосовують щодо держави, яка не виконує міжнародні угоди». Іншими словами, санкції – це заходи примусового зовнішнього впливу на відповідних суб'єктів міжнародних відносин з метою досягнення певних цілей. Деталізацію цієї дефініції було зазначено нами у п. 1.1 кваліфікаційної роботи. Сутність проблеми тут полягає в тому, що сучасна практика міжнародних економічних відносин використовує цілий набір заходів такого примусового впливу, при цьому одні з них вживаються постфактум (після порушення міжнародних правових норм), інші – до здійснення можливих порушень, тобто носять превентивний характер. До економічних заходів примусового впливу відносять різного роду торговельні обмеження прямої та непрямої дії – захисні й антидемпінгові заходи захисту внутрішнього ринку, ембарго, економічний бойкот, контрзаходи, і, власне, самі санкції [23].

Таким чином, на сьогодні залишається актуальним питання внесення уточнень в нормативну базу міжнародних організацій, зокрема ООН, стосовно уніфікованого трактування категорії «міжнародні економічні санкції» та визначення допустимих меж їх застосування на основі відповідних принципів. Слід зазначити, що в останні роки проблематика санкцій у міжнародних відносинах, насамперед, економічних, звучить дедалі гостріше, а економічні інтереси країн можуть відходити на другий план, поступаючись пріоритету національних інтересів. Доречним буде нагадати також, що рівень ефективності санкцій перебуває у прямій залежності від

чіткості їх визначення, точності класифікації, обґрунтованості й конкретизації критеріїв для впровадження, аргументованої градації можливостей впливу і передбачення та попередньої оцінки рівня ризиків для всіх суб'єктів процесу від їх застосування.

У сучасній практиці міжнародних відносин часто допускається сприйняття санкцій як відповідної стратегії щодо досягнення поставлених цілей і в ряді випадків існує хибна позиція, що застосування самих лише санкцій достатньо для вирішення складних завдань.

Для реалізації санкцій кожна країна на національному рівні впроваджує відповідні санкційні механізми.

Так, в сучасності ЄС застосовуються такі види санкцій: дипломатичні санкції (висилка дипломатів, призупинка дипломатичних відносин, призупинка офіційних візитів); торговельні санкції (загальні санкції, пов'язані з підприємницькою діяльністю); фінансові санкції (заморожування активів або економічних ресурсів, заборона на фінансові операції, обмеження на експортні кредити чи інвестиції); воєнні санкції (ембарго на поставки зброї); дорожні штрафи (обмеження наземного, повітряного чи морського сполучення); комунікаційні санкції (обмеження доступу до пошти, радіо і телебачення); спортивні й культурні санкції; обмеження в'їзду на територію країни; призупинка співробітництва з третьою країною [24].

Економічні й фінансові санкції Євросоюзу включають заборони на: експорт та імпорт (торговельні санкції щодо конкретних товарів, таких як технологічне обладнання, нафта, алмази); надання конкретних послуг (брокерських, фінансових, технічної допомоги); польоти, інвестиції, платежі й переміщення капіталу або відміни тарифних преференцій. Обмежувальні економічні та фінансові заходи, включаючи цілеспрямовані фінансові санкції, мають застосовуватись всіма юридичними і фізичними особами, що здійснюють підприємницьку діяльність в ЄС, у тому числі громадянами країн, які не є членами Євросоюзу. ЄС часто запроваджує цільові фінансові

санкції, спрямовані проти конкретних осіб, груп чи організацій, відповідальних за політику або інші дії.

Держави та міжнародні організації, такі як, наприклад, ООН та ЄС, можуть ухвалювати рішення про введення санкційних списків, найвпливовіші з яких представлено на рис. 2.1.

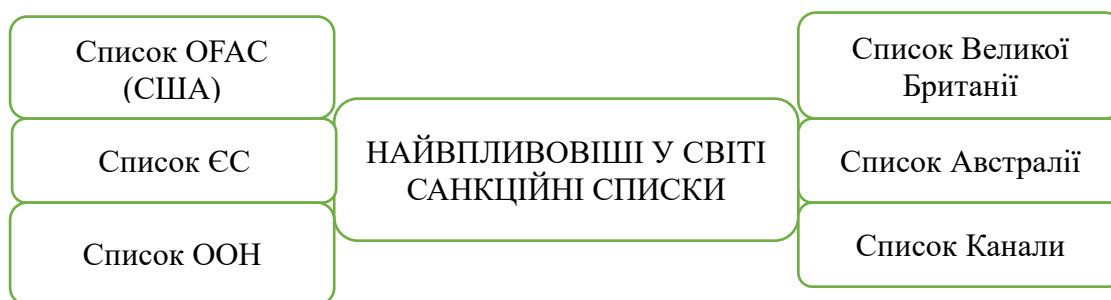

Рис. 2.1. Найвпливовіші у світі санкційні списки (розроблено автором)

Зростаюча частота санкцій, що застосовуються, та їх кількість дають підстави стверджувати про поступову зміну їх характеру і цільового призначення. Не безпідставними є висновки з цього приводу серед фахівців ЄС: «В останній час міжнародних санкцій стало навіть надто багато. Вже неможливо не замітити, що сьогодні санкції виходять на перший план у міжнародній політиці й витісняють традиційну дипломатію. При цьому санкції наділяються протекціоністськими, деглобалізаційними і регулятивними рисами, служать геополітиці і, насамперед, впливають на економіку. Зрештою, ми не повинні забувати, що санкції за своєю суттю є засобом економічної війни» [24].

В частині цільового призначення, як свідчить аналіз торговельно-економічних відносин основних гравців на світовому ринку (США, КНР, країн ЄС, Східної і Південно-Східної Азії), санкції все більше виступають у ролі захисних заходів та інструментів просування національних інтересів конкретних держав, тобто набувають суто протекціоністських характеристик у досягненні конкурентних переваг. Першість у цих процесах належить США.

Світ ще досі не винайшов універсальних обмежень, які б були панацеєю та застосування яких миттєво зупинило би порушників. Тому, інститут санкцій постійно змінюється, адаптуючись до нових вимог та викликів, особливо ризиків глобальній безпеці.

Наразі новий виток розвитку санкційних обмежень та зміни санкційної політики держав у світі пов'язані з грубими порушеннями норм міжнародного права РФ щодо України. Інформацію щодо санкцій, які застосовуються до РФ у період з 22.02.2022 до 22.04.2024, представлено у Додатку Б та на рис. 2.2.

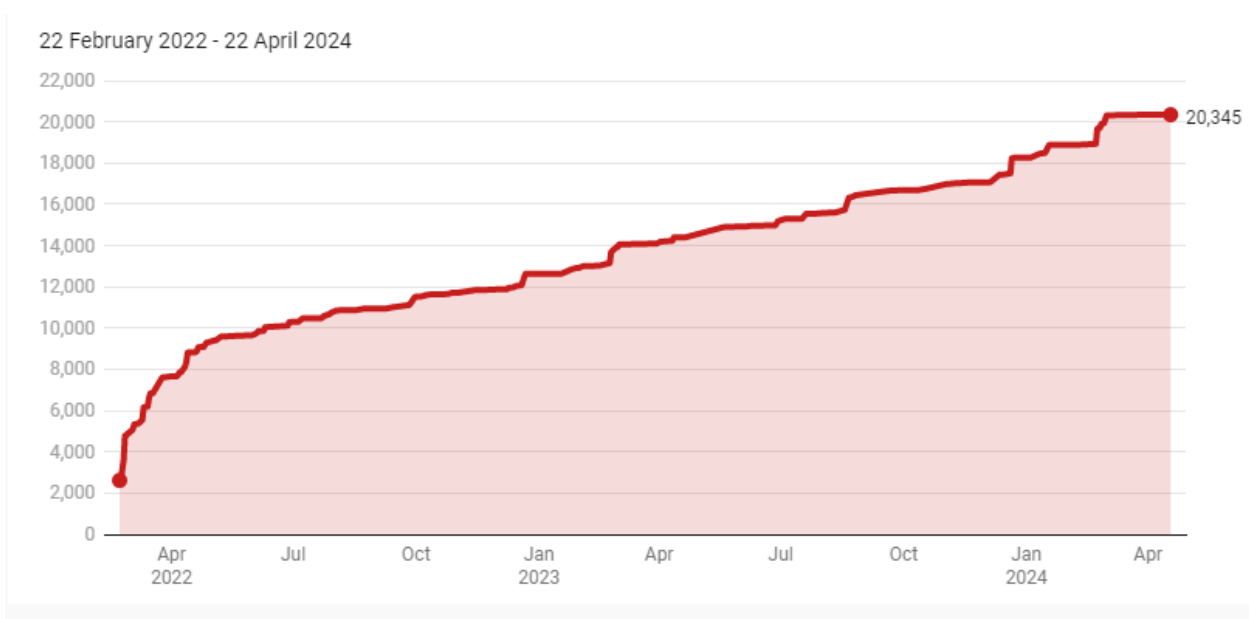

Рис. 2.2. Накладені на РФ санкції у період 22.02.2022-22.04.2024 [25]

Повномасштабне вторгнення в Україну спровокувало посилення уже накладених, починаючи з 2014 року, на РФ санкцій, кількість яких стала рекордною. Однак, обмежувальні заходи вичерпуються, в той час як бажання їх обійти лише зростає. Це актуалізує питання суворого дотримання уже накладених санкцій та закриття існуючих лазівок. Значним стимулом дотримання санкційної дисципліни та стримуючим фактором для тих, хто має намір порушити обмеження, має стати сувора відповідальність за такі діяння. Розуміючи це, країни-партнери

демонструють тенденцію до зміни політики в питаннях обходу санкцій, зокрема встановлюють суворі кримінальні санкції для порушників та намагаються забезпечити невідворотність покарання.

Отже, зважаючи на те, що обхід санкцій має зазвичай транскордонний характер (порушники використовують декілька юрисдикцій), на нашу думку, необхідно уніфікувати законодавство щодо відповідальності за їх обхід на глобальному рівні, що закрий можливість використання юрисдикцій зі «слабким» покаранням та забезпечить належний рівень співробітництва.

2.2. Роль санкцій у сучасному світі: між інструментом політичного тиску та геополітичною стратегією

Санкції як інструмент політичного тиску набули особливої актуальності в умовах глобалізації та збільшення міжнародної взаємозалежності. У сучасному світі санкції постають перед нами як один із методів впливу на держави у міжнародних відносинах. Цей інструмент представляє собою використання різноманітних обмежень: економічні, фінансові та торгові обмеження, за допомогою яких можна домогтися змін у політиці, міжнародної поведінки або навіть структурі внутрішніх справ конкретної держави. Зазначається, що в останні десятиліття санкції стали невід'ємною частиною зовнішньої політики багатьох країн або, висловлюючись мовою геополітики, як засіб «м'якої сили» для досягнення національних інтересів. Однак, незважаючи на широке використання цього інструменту, питання про ефективність санкцій залишається предметом суперечок та аналітичних досліджень.

Дослідження історичного застосування санкцій починаються з часів холодної війни і продовжуються до сьогодні. Санкції використовувалися для зміни політичних режимів, вирішення конфліктів, привернення уваги світової

спільноти до порушень прав людини, контролю за поширенням ядерної зброї і навіть боротьби з тероризмом [18]. Згодом, економічні, фінансові та торгові санкції стали засобом тиску в руках держав, які прагнуть впливати на світову політичну картину. Важливим аспектом є питання, наскільки санкції відповідають міжнародному праву та принципам справедливості.

Важливим аспектом розгляду цього є також аналіз ефективності санкцій та їх вплив на країни-адресати. На перший погляд, вони можуть виявитися ефективним засобом тиску, але насправді їх вплив може бути неоднозначним. Санкції можуть викликати не лише економічні труднощі для цільової країни, але також вплинути на звичайних громадян, що викликає етичні та гуманітарні питання.

Санкції, як інструмент впливу на політику, грають ключову роль у динаміці міжнародних відносин. Цей механізм є комплексом заходів, спрямованих на зміну поведінки державних акторів через обмеження доступу до економічних та фінансових ресурсів. В основі санкцій лежить ідея про те, що створення тиску на країни-об'єкти може призвести до зміни їх політичних рішень, а також додатково вплинути на соціальні та економічні процеси всередині цих країн. Політика як домінантна сфера впливу санкцій охоплює широкий спектр, починаючи від зміни зовнішньополітичних курсів до внутрішніх політичних процесів. Санкції застосовуються з метою домогтися змін у політичній системі, підвищення дотримання прав людини та придушення конкретних політичних дій або стратегій [20].

Однак, варто зазначити, що санкції також проникають в інші сфери, включаючи економіку, освіту, культуру і навіть спорт. Вплив санкцій на економіку може призвести до фінансової ізоляції країни, створення труднощів для бізнесу та підірвати соціальну стабільність. У сфері культури та освіти санкції можуть впливати на обмін знань та досвідом, що в результаті позначається на культурному збагаченні та різноманітності.

Економічні санкції, такі як обмеження на торгівлю або фінансові операції, часто застосовуються для тиску на країни і досягнення політичних

змін. Однак вони також можуть суттєво торкнутися звичайних громадян та створити гуманітарні проблеми. Прикладом є санкції проти Ірану, запроваджені через ядерну програму. Обмеження на експорт нафти та фінансові обмеження суттєво вплинули на економіку країни, викликавши труднощі для населення та призвівши до перегляду політики. Санкції проти Ірану показують, що економічний вплив може бути суттєвим, але вони також викликають гуманітарні та соціальні проблеми для населення. Це підкреслює важливість балансу між досягненням політичних цілей та мінімізацією негативних наслідків для пересічних громадян. Після подій, що почалися 24 лютого 2022 року, РФ зіткнулася із рекордною кількістю санкцій. Серед найбільш значимих можна назвати такі:

1. Обмеження на фінансові операції: Деяким російським компаніям та банкам було заборонено проводити операції з іноземними фінансовими інститутами чи використовувати їх послуги. Це призвело до значних труднощів для компаній при здійсненні міжнародних фінансових операцій. Також були заморожені всі капітали, які перебувають за кордоном.

2. Заборона на постачання товарів: В рамках санкцій деякі товари чи послуги стали підлягати забороні на експорт чи імпорту через російську територію. Це вплинуло на економіку, зокрема на промислові сектори, які від імпорту чи експорту товарів [16].

3. Обмеження для окремих осіб та підприємств: Деякі російські чиновники чи бізнесмени були включені до списків санкцій, що означає заборону на в'їзд до інших країн чи заморожування їх активів за кордоном. Це може серйозно обмежити їхні можливості ведення бізнесу та спілкування з партнерами за кордоном.

Санкції в галузі науки та технологій можуть впливати на технічні інновації та розвиток країни, а у сфері культури та освіти впливати на міжнародні обміни та культурне розмаїття. Введення обмежень на співпрацю у сфері науки і технологій може призвести до уповільнення наукового

прогресу. Прикладом є санкції проти Північної Кореї, створені задля обмеження її ядерних і ракетних програм [26].

У сучасних реаліях варто відзначити те, що для досягнення політичних цілей застосування санкцій часто зачіпає не пов'язані з політичним життям сфери. Спорт, будучи не лише засобом розваги, а й важливою складовою національної та міжнародної ідентичності, стає об'єктом впливу політичного тиску. Санкції, що застосовуються у політичному контексті, можуть істотно впливати на сферу спорту, впливаючи на участь країн у міжнародних змаганнях та на окремих спортсменів. Країни-ініціатори санкцій використовують міжнародні спортивні заходи, такі як Олімпійські ігри, для посилення тиску та вираження політичної позиції. Це відбивається не тільки на спортивній арені, але і на громадській думці, формуючи негативний імідж країни-об'єкта та маніпулюючи сприйняттям глобальної спільноти.

Як можна помітити, за минуле століття у світі накопичено значний досвід використання санкцій як інструменту впливу на різні країни. Однак, незважаючи на це, санкції не завжди можуть мати бажаний ефект.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин світ стикається зі спробами одних держав вплинути на інші з позиції сили, використовуючи при цьому різні методи примусу. Загалом експерти з усього світу погоджуються з думкою, що сучасний світовий порядок перебуває у трансформації, де США у спробі утримати світове панування самі підштовхують решту світу до трансформації для протидії гегемонії Заходу, тим самим створюючи новий «баланс сил».

У сучасному світі міжнародного співробітництва та розвитку світової торгівлі, важко подати якийсь ізольований суб'єкт міжнародних відносин. Незважаючи на це, деякі держави-«гегемони», намагаються вести, спрямовувати, а іноді навіть нав'язувати свою думку іншим державам. При цьому для досягнення своїх цілей актори міжнародних відносин встановлюють своє бачення міжнародного права з позиції сили, цим порушуючи світовий баланс сил.

Для детальнішого розуміння глобальної експансії США необхідно звернутися до геополітичної теорії протистояння таласократії та телурократії (морської та сухопутної держави). Після закінчення цього протистояння США залишилися монополістом у світовому порядку, а перемога над Радянським Союзом надала Західній коаліції додаткових сил для подальшої експансії своєї культури та економіки. У своїх цілях США, що мають значні ресурси та інструменти, виступають локомотивом міжнародного суперництва за світову гегемонію. Як основний інструмент примусу в дипломатії США використовують санкції, які з урахуванням своєї монополії у технологічному та фінансовому секторах мають певну частку впливу на суб'єктів міжнародних відносин.

Слід зазначити, що у сучасному світовому порядку та поточній системі міжнародних відносин баланс сил явно знаходиться на стороні країн Заходу, де головний локомотив глобалізації йде по західному типу США. У цілому нині така ситуація складається у більшості міжнародних фінансових структурах.

США зараз мають перевагу, але не абсолютну. При цьому, з урахуванням товарообігу між США та КНР, другі мають деякі козирі для відповіді на тиск, що проводиться, у тому числі з обліком позиції США щодо Тайваню. Для легітимації своєї політики примусу та недопущення надання допомоги небажаним країнам США відображали примусові заходи та продовжують це здійснювати на постійній основі у своїх нормативно-правових актах. Наприклад, Конгрес США видає закон, який забороняє голосувати представникам у міжнародних організаціях на користь країн, що порушують міжнародне право, яке розуміється американським урядом як своє.

У період із 1990 року США почали широко застосовувати санкції як інструмент примусу інших країн (понад 40), щодо яких вони були використані понад 100 разів [21]. Між тим держава, щодо якої запроваджені будь-які обмеження у вигляді тих самих санкцій, має право запровадити

«реторсії», що означають правомірні дії однієї держави у відповідь на обмеження, встановлені іншою державою. Зокрема, відповідно до «Стратегії національної безпеки» 2018 року, головним викликом безпеки та процвітання США визначено можливість повернення довгострокового стратегічного суперництва з боку ревізіоністських держав, а їх стримування визначається як один із основних напрямів зовнішньої політики США. Як інструмент стримування використовуються санкції та інші обмежувальні заходи. Координацію реалізації цих заходів займається Управлінням з контролю за іноземними активами (Office of Foreign Assets Control) у системі Міністерства фінансів та спеціальний відділ економічних санкцій при Державному департаменті.

2.3. Оцінка ефективності запровадження економічних санкцій

Санкції чи обмежувальні заходи є відомим інструментом зовнішньої політики країн, міжнародних чи регіональних організацій для врегулювання розбіжностей. Вони вводяться щодо держав, урядів, організацій або осіб з різних політичних, військових та соціальних причин для контролю за дотриманням міжнародного права та захисту від загроз міжнародній безпеці. Економічні обмежувальні заходи можуть бути спрямовані на міжнародну торгівлю, фінансовий сектор з різними наслідками. Вони припускають запровадження різних форм торгових бар'єрів, обмежень на фінансові операції, рух людей та капіталу [23].

Через ненасильницький характер економічні санкції стають інструментом тиску. Вплив санкцій на економічний сектор країни часто буває суттєвим. Деякі автори зараховують санкції до категорії гібридних воєн, які використовують військову силу і бойові дії, але чинять серйозний тиск на цільові юрисдикції [24]. Існує великий масив наукової літератури, що аналізує фактори ефективності економічних санкцій, включаючи політичні змінні, такі як міжнародне співробітництво, що передують відносинам між

державами-ініціаторами санкцій та цільовими державами, а також економічні змінні [27]. Розглянемо оцінку ефективності санкцій на прикладі РФ та Ірану.

Як відомо, санкції несприятливо впливають на репутацію країни та надходження капіталу ззовні. Вони негативно впливають на діяльність фінансових інститутів, стан ринків капіталу, реальний сектор економіки, ціни на сиру нафту та обсяг зовнішньої торгівлі. Слід визнати, що економічні проблеми Росії та Ірану пов'язані з санкціями, але, насамперед, зі структурними чинниками, сформованими у попередні періоди їх економічного розвитку. У табл. 2.1 наведено деякі макроекономічні змінні Ірану та Росії у 2013-2019 роках в умовах західних санкцій.

Таблиця 2.1

Динаміка макроекономічних змінних Ірану та Росії за період
запровадження санкцій (розроблено автором)

Показник	Країна	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ПП, млрд дол. США	Росія	69,220	22,031	6,853	32,539	28,557	8,785	31,975
	Іран	3,050	2,105	2,050	3,372	5,019	2,373	1,508
ВВП на душу населення, дол. США	Росія	15974,6	14095,6	9313	8704,9	10720,3	11370,8	11585
	Іран	7928,0	6018,0	5585,5	4904,0	5253,0	5520,0	5551,0
Імпорт, % ВВП	Росія	20,44	20,69	20,66	20,66	20,79	20,62	20,76
	Іран	23,45	21,46	19,27	20,81	23,84	31,82	30,91
Експорт, % ВВП	Росія	25,85	27,11	28,70	25,85	26,09	30,52	28,31
	Іран	26,88	23,14	19,74	22,40	24,94	33,23	25,27
Економічний ріст, %	Росія	1,76	0,74	-1,97	0,19	1,83	2,54	1,34
	Іран	-0,19	4,60	-1,32	13,40	3,76	-6,03	-6,78
Рівень інфляції, %	Росія	6,75	7,82	15,53	7,04	3,68	2,88	4,47
	Іран	36,60	16,61	12,48	7,25	8,04	18,01	39,91

Порівняння економічної статистики Ірану та Росії у 2013 році до та після застосування санкцій у 2019 році вказує на погіршення економічної ситуації в обох країнах. Згідно з даними табл. 2.1, усі змінні, окрім інфляції і темпів імпорту та експорту, мали тенденцію до зниження. Зрозуміло, слід враховувати поряд із санкціями такі фактори, як падіння світових цін на нафту та кризу, пов'язану з пандемією COVID-19. Наприклад, приплив

іноземного капіталу до Ірану та Росії у 2019 році скоротився вдвічі проти періоду до введення ембарго. Національний дохід на душу населення як в Ірані, так і Росії знизився через санкції. Санкції торкнулися також обсягів імпорту та експорту обох країн. Частки імпорту та експорту Росії у ВВП з роками збільшувалися, але частка імпорту Ірану у ВВП збільшилася, а його експорту зменшилася. Росія за ці роки продемонструвала однопроцентне економічне зростання. Але у 2019 році Іран зіткнувся зі значним зниженням економічного зростання. Його показник досяг негативних 6%, що вказує на важку економічну ситуацію. Незважаючи на різкі коливання обмінного курсу, Росії вдалося контролювати інфляцію, утримуючи її на рівні однозначних цифр. Іран не досяг успіху в цьому і зіткнувся зі зростанням інфляції на кілька відсотків, і в 2019 році її рівень досяг 39% [23].

Головна та фундаментальна проблема для економіки Росії та Ірану – не зовнішні санкції та їх тиск, а тип національних економік, модель їхнього розвитку, а саме: економіка, що спирається на експорт природної сировини, підриває конкурентоспроможність країн, що істотно залежать від зовнішнього тиску, санкцій, динаміки нафтових та газових доходів.

Фінансовий сектор також грає ключову роль у сучасних економічних процесах. Фінансові санкції зазвичай включають заморожування іноземних коштів певних фізичних чи юридичних осіб, відмова у наданні позик центральним банкам цільових країн, припинення чи обмеження фінансових операцій, інвестицій чи експортних кредитів [26].

Банківська система Ірану після перемоги Ісламської революції залишається в руках уряду. Зокрема, важлива частина успіху залежить від банківської системи. Але на банки накладено ембарго. Рада Безпеки ООН вважає санкції найкращим способом заблокувати торговельні відносини Ірану. Санкції проти Ірану за останні 10 років послабили діяльність Центрального банку Ірану, відокремили країну від світової фінансової системи, порушили фінансові потоки та грошові перекази [26]. Наприклад, у рамках чергового раунду санкцій ЄС проти Ірану європейським банкам не

дозволяється встановлювати нові ділові відносини з іранськими банками та фінансовими установами. Вплив банківських санкцій на фінансову та валютну систему Ірану характеризується:

- підвищенням ризиків формування ресурсної бази банків;
- збільшенням вимог компаній до надання необхідних валютних ресурсів;
- підвищенням кредитних ризиків у торгівлі з Іраном;
- зниженням довіри зарубіжних партнерів до іранської банківської системи;
- зниженням довіри до банківської системи Ірану.

Після введення банківських та фінансових санкцій проти Росії виникла об'єктивна необхідність знизити роль посередницьких валют, таких як долар та євро, у зовнішній торгівлі РФ [27].

Через рік після запуску бездоларової системи розрахунків між Китаєм та Росією товарообіг між двома країнами, що ґрунтується на місцевих валютах, зріс більш ніж у 7 разів. В даний час близько 7% обсягу торгівлі між Китаєм та Росією регулюється за допомогою двостороннього валютного пакту [28].

Політичні ризики та санкції є найважливішими стримуючими факторами для фондового ринку у короткостроковій перспективі [29]. В останні роки ми стали свідками множини емоційних проявів поведінки гравців на іранському фондовому ринку як при купівлі, так і при продажу акцій. Нова інформація та політичні події у світі та Ірані мають великий вплив на стан ринку. З моменту виходу із СВПД США ввели понад 24 санкції проти Ірану, внаслідок чого багато біржових компаній також були залучені до санкцій. Після виходу США із СВПД та поновлення санкцій загальний індекс Тегеранської фондової біржі зріс на 1600%. Вивчення щомісячних звітів біржових компаній показує збільшення їх продажу та прибутку через девальвацію національної валюти та більш дешевих іранських товарів для покупки.

На початку 2020 року Іран втратив майже 80% доходів від нафти та 200 млрд дол. США іноземних інвестицій. Незважаючи на це, фондовий ринок країни останнім часом демонструє помітне зростання. Річна прибутковість Тегеранської фондової біржі як найбільшого фондового ринку країни, яка вимірюється Тегеранським індексом дивідендів та цін (TEDPIX), досягла майже 190%. Суспільна реакція зростання фондового ринку була в основному позитивною. Дані Тегеранської фондової біржі показують, що санкції США останніми роками мало вплинули на індекси фондових ринків.

Економічні санкції є далеко не безкоштовними як для країни-ініціатора, так і для країни-об'єкта. «Собівартість» санкцій для країни-ініціатора складається з трьох видів втрат, представлених нами у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

«Собівартість» економічних санкцій для країни-ініціатора
(розроблено автором)

Вид втрат	Сутність
Прямі втрати для економіки	Зниження продажів і зниження доходів, здешевлення вартості активів у країні-об'єкті санкцій, що належать компаніям країни-суб'єкта санкцій, а також втрати від зниження зайнятості в країні-суб'єкті.
Непрямі збитки	Зростання собівартості виробництва, пов'язане із зменшенням обсягу виробництва, а також додаткові витрати на лобіювання інтересів бізнесу в уряді з метою уникнення введення санкцій.
Втрата ринку товарів та послуг і відповідних доходів	Тимчасовий вакуум на ринку товарів та послуг швидко заповнюється або іноземним конкурентом, або виникає і розвивається місцева компанія, яка задовольняє попит на дефіцитний товар/послугу.

Як правило, при введенні санкцій країна-об'єкт не виявляється повністю відрізана від навколишнього світу, і в глобалізованій економіці досить швидко знаходить альтернативні ринки збуту, закупівель і фінансування. Ці альтернативні ринки просто дорожчі, і санкції, по суті, не

блокують зовнішньоекономічну діяльність держави, а підвищують її супутні витрати у зовнішньоекономічній діяльності.

Критики економічних санкцій як зовнішньополітичного інструменту вказують на падаючу ефективність санкцій в принципі. Лише в небагатьох випадках санкції зуміли нанести країнам-об'єктам значний економічний збиток, і ще в меншій кількості випадків санкції змусили країну-об'єкт змінити свою політику.

Прихильники ж продовження використання санкцій вважають, що критики невірно формулюють об'єкт своєї критики. Важливою властивістю економічних санкцій є те, що вони виступають лише інструментом зовнішньої політики, але ніколи не стають її втіленням. Це міркування є дуже суттєвим при оцінці ефективності санкцій: санкції як такі можуть здобути той чи інший ефект, однак оцінювати слід не ефективність санкцій, а ефективність політики, частиною якої вони є.

РОЗДІЛ 3.

МЕХАНІЗМ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ: СТРАТЕГІЧНИЙ ПОГЛЯД ЩОДО ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВИРІШЕННІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Міжнародні економічні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України

Останнім часом у суспільстві, наукових та експертних колах велика увага приділяється міжнародним санкціям, уведеним багатьма провідними державами та міжнародними організаціями проти РФ, і тому, наскільки ефективно вони діють. Ці санкції, введені після спроби незаконної анексії Кримського півострова, а особливо широкі – після широкомасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року, стосувалися як конкретних осіб, так і економіки, фінансової системи, торгівлі, логістики, імпорту та експорту товарів та інших сфер діяльності країни-агресорки. Іншими словами все почалось ще в 2014 році та триває досі.

Уведення окремими державами та міжнародними організаціями режиму санкцій стало одним із ключових інструментів впливу на поведінку агресора на міжнародній арені. Санкції розглядаються як запобіжні та обмежувальні заходи, які дозволяють реагувати на політичні виклики та події, що суперечать цілям і цінностям держав, котрі їх застосовують.

З початку анексії Криму позиція західної спільноти («Велика сімка», держави-члени НАТО, ЄС, Ради Європи) полягала у засудженні втручання РФ у внутрішні справи України («російської агресії») та підтримці територіальної цілісності та суверенітету України. Росії було пред'явлено вимоги: дотримуватись норм міжнародного права та існуючих міжнародних зобов'язань, у тому числі в рамках Будапештського меморандуму, припинити втручання у внутрішні справи України та перейти до вирішення всіх спірних

питань з Україною через політичний діалог – зокрема, в рамках так званої контактної групи [31].

28 лютого 2014 року Президент США Барак Обама зробив заяву щодо ситуації в Україні та дій Росії, вказавши, що «будь-яке порушення суверенітету України буде глибоко дестабілізуючим, що не відповідає інтересам ні України, ні Росії, ні Європи». США, за його словами, підтримують суверенітет, територіальну цілісність та демократичне майбутнє України.

Для більшого розуміння питання, які санкції були введені в період 2014-2015 років, розглянемо дані, що приведено у табл 3.1.

Таблиця 3.1

Введені проти РФ санкції у 2014-2015 роках [32]

Період	Хто ввів санкції?	Які санкції були введені?
Етап 1:		
17.03.2014	США, ЄС, Австралія, Канада, Албанія, Ісландія, Чорногорія, Молдова, Україна	Візові санкції Замороження активів в США
Етап 2:		
28.04.2014 23.07.2014	США/ЄС ЄБРР	Візові санкції Припинення нової інвестиційної діяльності
Етап 3:		
31.07.2014	США/ЄС	Торговельні обмеження
12.09.2014	США	Фінансовий, енергетичний сектори та оборонний сектор Обмежений доступ до ринку боргових зобов'язань США
18.12.2014	ЄС	Інвестиції в Криму Торговельні обмеження
16.02.2015	ЄС	Торговельні обмеження Візові санкції

Як подіяли санкції на економіку РФ?

Економічні санкції 2014 року сильно вдарили по економіці Росії. Обмеження доступу до кредитних ресурсів призвело до кризи банківської

системи, втрати її ліквідності, зниження інвестиційних можливостей економіки. Поряд з цим, незважаючи на те, що було запроваджено заборону на продаж енергоресурсів, обсяг їх видобутку в РФ знизився несуттєво. Експорт та імпорт технологій змусив змінити вектор міжнародних відносин. Були встановлені відносини з країнами Сходу, Африки та Південної Америки. Власне виробництво так само почало перебудовуватися під потреби внутрішнього ринку. Заборона на ввезення овочів та фруктів дала можливість встановити нові партнерські відносини з Марокко та Південною Америкою.

Санкції проти Росії у країнах Заходу також викликали певні наслідки. Відбулося зниження прибутковості банківської системи через розширення рублевої зони розрахунків.

Ціна закупівлі на енергоресурси зростає. Постачання технологій було заморожено, що вплинуло на зниження економічних доходів.

Що стосується запроваджених проти РФ санкцій, починаючи з 24 лютого 2022 року [32]:

Перший пакет санкцій, пов'язаний з ескалацією агресії РФ проти України, провідні демократичні держави запровадили у зв'язку з визнанням квазіітворень «ДНР» та «ЛНР». Наступні – пов'язані з безпрецедентним та безпідставним воєнним нападом на Україну в лютому 2022 року

Другий пакет санкцій проти РФ було запроваджено як відповідь на триваючу агресію Росії на міжнародній арені, зокрема, її військові дії в Україні, а також порушення міжнародного права та прав людини. Цей пакет санкцій мав на меті посилити економічний тиск на Росію, обмежити її можливості для ведення агресивної політики та змусити її керівництво змінити свою поведінку.

Третій пакет санкцій мав на меті чинити тиск на російську економіку та політичну еліту з метою змусити Росію дотримуватись міжнародного права та сприяти мирному вирішенню конфлікту в Україні. Незважаючи на

певні економічні втрати, Росія продовжувала свою політику, що призвело до подальшого загострення конфлікту та впровадження нових санкцій.

Четвертий пакет санкцій посилив фінансові обмеження, зокрема запровадив обмеження на операції з російськими фінансовими установами, заборонив нові інвестиції у російський енергетичний сектор та розширив список осіб, підданих санкціям.

П'ятий пакет санкцій став частиною комплексної стратегії Європейського Союзу з підтримки України та протидії російській агресії. Він підкреслив рішучість європейської спільноти діяти спільно у відповідь на порушення міжнародного права та принципів суверенітету та територіальної цілісності. Цей пакет санкцій був націлений на ключові російські компанії та олігархів, які підтримують режим. Він включав обмеження на імпорт та експорт технологій, необхідних для нафтогазової галузі, та замороження активів окремих осіб і компаній.

Шостий пакет санкцій зосередився на транспортних обмеженнях, включаючи заборону на авіасполучення між ЄС та Росією, обмеження на використання російськими авіакомпаніями європейських аеропортів, та запровадив додаткові експортні обмеження на товари, які можуть бути використані у військових цілях.

Сьомий пакет санкцій посилив економічні обмеження, зокрема у банківському секторі, ввів нові обмеження на експорт товарів високих технологій та розширив список осіб, підданих санкціям.

Восьмий пакет санкцій включав заходи проти російських медіа, які поширювали пропаганду та дезінформацію. Він також включав нові торговельні обмеження та розширення санкцій на нові сектори російської економіки.

Дев'ятий пакет санкцій зосередився на російському енергетичному секторі, запровадив обмеження на імпорт російського вугілля та обмежив доступ російських компаній до європейських фінансових ринків.

Десятий пакет санкцій був направлений на боротьбу з ухиленням від санкцій, посилив контроль за фінансовими операціями та запровадив нові обмеження на експорт та імпорт.

Одинадцятий пакет санкцій включав додаткові обмеження на технологічні товари та послуги, розширив список компаній, що підпадають під санкції, та запровадив нові заходи щодо протидії ухилянню від санкцій.

Дванадцятий пакет санкцій зосередився на забороні на експорт товарів, необхідних для російського військово-промислового комплексу, та запровадив нові обмеження на фінансові операції з російськими компаніями.

Тринадцятий пакет санкцій включав заходи щодо посилення контролю за дотриманням санкційного режиму, запровадив нові торговельні обмеження та розширив список осіб, підданих санкціям, включаючи тих, хто допомагає Росії обходити санкції.

Оцінемо наслідки застосування проти РФ економічних санкцій від 24 лютого 2022 року до теперішнього часу.

Усього станом на сьогодні встановлено 18 069 світових обмежень проти Росії. У той час як такі підсанкційні країни, як Іран, Сирія, КНДР, М'янма, Венесуела та Куба разом мають 9670 обмежень (рис. 3.1), які введено десятиліттями.

Санкції, накладені на Росію, вплинули на російську економіку і життя росіян, а саме маємо:

1. Негативний аспект для РФ:

1.1. Економічні наслідки: Санкції негативно вплинули на російську економіку. Вони сприяли скороченню іноземних інвестицій, обмеженню доступу до західних капіталів та технологій, а також погіршенню умов міжнародної торгівлі. Це призвело до падіння зростання економіки, зниження обсягів експорту та збільшення інфляції.

2. Фінансовий сектор: Санкції вплинули на фінансовий сектор Росії, включаючи обмеження доступу до західних кредитів та фінансових послуг.

Це створило проблеми для російських компаній, особливо тих, які залежать від іноземних інвестицій чи кредитів.

3. Рубль та інфляція: Санкції спричинили значні коливання курсу російського рубля. Падіння вартості рубля призвело до збільшення інфляції та підвищення вартості імпортованих товарів, що негативно позначилося на купівельній спроможності росіян.

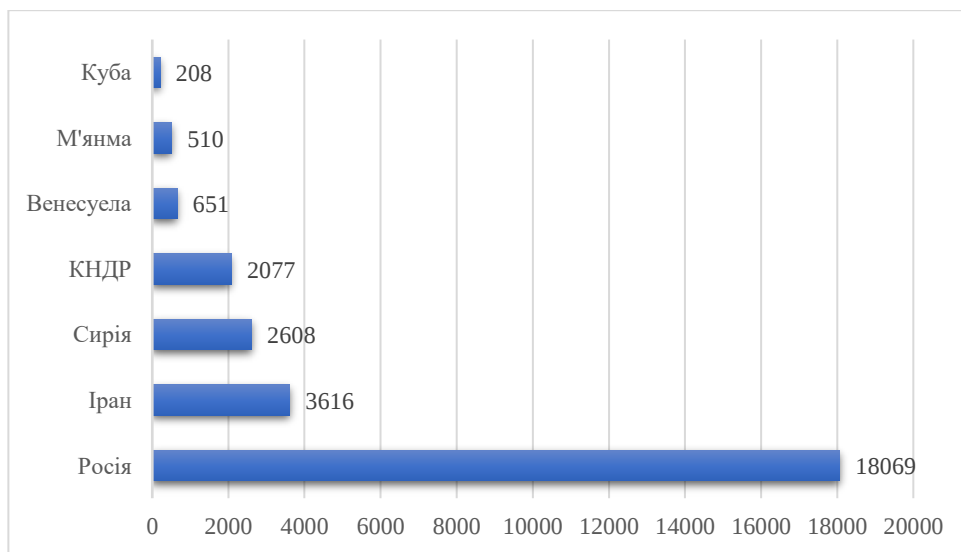

Рис. 3.1. Країни світу з найбільшою кількістю санкцій
(складено автором на основі [33])

2. Позитивний аспект для РФ:

2.1. Обхід санкцій: У відповідь на обмеження деякі росіяни намагаються обійти санкції різними способами. Наприклад, певні компанії та приватні особи шукають альтернативні ринки та партнерів для співпраці. Інші шукають нові джерела фінансування та інвестицій, такі як країни БРІКС або ринки, що розвиваються.

2.2. Розвиток внутрішнього виробництва: Санкції стимулювали розвиток вітчизняного виробництва та заміщення імпортованих товарів. Російські компанії почали активніше розвивати власні виробничі потужності та стимулювати місцеву економіку.

Однак, незважаючи на ці спроби обійти обмеження, санкції, як і раніше, значно впливають на російську економіку і на життя росіян. Обмеження, пов'язані з санкціями, обмежують доступ до деяких технологій, продуктів та послуг через їх недоступність або високу вартість. Це може призвести до обмеженого вибору товарів на ринку, підвищення цін та зниження якості певних продуктів.

Російські компанії, особливо ті, які активно залежать від експорту та співробітництва із західними партнерами, стикаються з труднощами у підтримці та розвитку своїх бізнес-зв'язків. Обмеження у сфері фінансування та інвестицій ускладнюють доступ до капіталу для розвитку та розширення бізнесу.

Одним із способів обходу санкцій є пошук нових ринків та партнерів, особливо у країнах, не порушених санкціями. Деякі російські компанії також намагаються зміцнити свою позицію на внутрішньому ринку, розвиваючи вітчизняне виробництво та замінюючи імпортні товари. Це може сприяти розвитку місцевої економіки, створенню нових робочих місць та зміцненню економічної незалежності.

На нашу думку, сприяють вищезазначеним позитивним аспектам від введення проти РФ санкцій країни, які не засудили російську агресію:

1. На сьогодні одним із найбільших чинників економічної стійкості РФ залишається небажання КНР приєднуватися до західних санкцій проти РФ. Від початку воєнних дій Росія спиралася на мовчазну підтримку з боку Китаю. Попри декларативні заяви МЗС КНР щодо поваги до суверенітету України та заклики до миру, Китай жодного разу офіційно не засудив російську агресію.

2. Індія також офіційно обрала нейтральну позицію щодо російського широкомасштабного воєнного вторгнення в Україну. З одного боку, країна відкрито не підтримує російську агресію і закликає до негайного припинення бойових дій та вирішення конфлікту дипломатичними методами, з іншого – Індія уникає відкритої критики дій РФ, голосування проти Росії на

Генеральній Асамблеї ООН, а також відмовляється приєднуватися до західних санкцій або ж запроваджувати свої.

3. Іран сьогодні розглядає РФ як одну з основних союзниць на міжнародній арені та допомагає Росії одразу в кількох важливих аспектах, що стосуються: по-перше, отримання різних типів зброї, оскільки інші країни не передавали РФ ані власне зброю, ані технології для її вироблення; по-друге, допомоги в пошуку способів та механізмів обходу Росією санкцій чи обмеження їхнього негативного впливу на її економіку, тому що понад сорокарічний досвід існування й розвитку Ірану в умовах міжнародних санкцій є вкрай важливим для РФ; по-третє, сприяння в налагодженні роботи логістичних маршрутів, які допоможуть в обході санкцій.

4. Туреччина та країни Центральної Азії і Південного Кавказу, загальний ВВП яких становить майже 1430 млрд дол., а населення – понад 180 млн осіб. Країни регіону, що мають близьке до Росії географічне розташування між Сходом та Заходом, транспортний і транзитний потенціали, володіють багатими природними та людськими ресурсами, обрали шлях нейтралітету, а подекуди й прихованої підтримки, як основи для розвитку економічно вигідних зв'язків із РФ.

5. Після початку вторгнення Росії в Україну країни Перської затоки обрали позицію невтручання та спорадичної підтримки РФ в міжнародних організаціях. Росія залишалася партнером ОАЕ, Саудівської Аравії та інших країн у міжнародному нафтовому картелі ОПЕК+, який формує політику у сфері світових цін на нафту, що відіграє ключову роль у глобальному економічному розвитку.

3.2. Результативність та перспективи сучасної санкційної системи США та ЄС у міжнародній економічній діяльності

США є лідером в області застосування санкцій у світі. Їх санкції є потужними і в більшості випадків і становлять найбільшу загрозу для країни,

до якої вони застосовуються. Це пояснюється тим, що введені санкції поширюються не тільки на існуючі і майбутні угоди і домовленості, а й можуть призупинити дію угод, укладених в минулому. У 2021 році під санкціями США опинилися всього 765 об'єктів, з них 100 об'єктів з Китаю, по 95 з Білорусі та Росії, 76 з М'янми, 67 з Болгарії, 35 з Ірану, 32 з Мексики, 26 з Косово і 25 з Сирії. Перші санкції у вигляді торгового ембарго були введені США проти Франції і Великобританії під час наполеонівських воєн. Санкції, введені США, поширюються не тільки на об'єкт, на який поширюється обмеження, але і на потенційних та існуючих партнерів цього об'єкта. Під санкції потрапляють всі люди, які здійснювали економічні угоди, надавали фінансову або інші види допомоги в разі заборони на подібні дії. У США діє закон про міжнародні надзвичайні економічні повноваження (Act on International Emergency Economic Powers), і порушники вимог цього закону суворо караються за законодавством США. Фізична особа може бути ув'язнена на 20 років, а юридична особа повинна виплатити 100 млн дол. [33].

Щоб стати світовим лідером і зберегти цю позицію, США завжди виявляли рішучість у застосуванні санкцій. Таким чином, вони засуджують політичну діяльність певних країн і контролюють безпеку в різних частинах світу. Для того, щоб США ввели економічні санкції, повинні бути серйозні передумови. У таких випадках введення економічних санкцій виправдано і цілком доречно з точки зору забезпечення економічної безпеки світу. У міжнародних організаціях США найчастіше починають процес введення санкцій, і в певній країні проводиться жорстка санкційна політика.

Іноді введені санкції завдають меншої шкоди і рідше впливають на політичний розвиток відповідної країни, але вони використовуються для підтримки репутації країни, яка не бере участі в міжнародній політиці.

США розробили власну стратегію ядерного стримування в країні. Якщо країна, яка не має ядерного потенціалу, проводить випробування ядерної зброї, не виконує вимоги МАГАТЕ та порушує укладені угоди, США

починають застосовувати різні види санкцій, щоб країна не набула ядерного статусу. Матеріали та технології, які можуть бути використані для виробництва ядерної зброї та зброї масового знищення, не можуть бути передані жодній країні чи групі людей без попереднього схвалення США.

Іран, Північна Корея, Сирія і Лівія хотіли отримати статус ядерних держав, тому вони отримали сильну економічну блокаду з боку США, щоб позбавити ці країни можливості фінансувати розробку нової зброї.

США постійно санкціонують країни, які, як вважають, «становлять загрозу національній безпеці Сполучених Штатів», і обмеження поширюються на багато країн у різних сферах [33]. Це невід’ємна частина зовнішньої політики США, і хоча санкції можуть завдати шкоди економічній безпеці США, вони все ще активно запроваджуються. Конгрес і виконавча гілка влади повинні посилити контроль за санкціями на всіх етапах, від введення до досягнення результатів. У своєму арсеналі санкцій США мають можливість вводити ембарго, розривати дипломатичні зв’язки, заморожувати активи, припиняти фінансову допомогу, кредити та інвестиції, скасовувати авіарейси, відмовляти у видачі віз і обмежувати імпорту і експорт будь-яких товарів або послуг.

Для США санкції – це не лише інструмент впливу, а й можливість продемонструвати свою позицію та вплив на міжнародній арені, а також дешева альтернатива військовим конфліктам.

Оцінюючи механізм санкцій США, ми можемо констатувати, що через велику мету і брак часу санкції можуть не дати бажаних результатів. Навіть, якщо їх введення буде підтримано міжнародним співтовариством, в деяких випадках це не допоможе стримати розвиток ядерних програм і тероризму. Наприклад, всеосяжні санкції не торкнулися Саддама Хусейна і не змусили його покинути Кувейт на 6 місяців. Виникла необхідність у проведенні військової операції під назвою «Буря в пустелі». Економічна блокада Куби також провалилася, і до 2016 року країною керував Фідель Кастро, що викликало «Карибську кризу»² під тиском санкцій, а в 2022 році уряд Байдена

почав скасовувати раніше введені санкції. Іран продовжує розвивати свою ядерну програму і підтримує тероризм. Індія, Пакистан, Гаїті, Сербія та Лівія не пішли на поступки, тому США не отримали очікуваних результатів. Іноді санкції допомагають досягти поставлених зовнішньополітичних цілей, під тиском санкцій після перської війни Ірак не зміг повністю імпортувати зброю. І Дейтонська угода в ситуації з Сербією (1995-1998) була підписана через тиск санкцій [33].

У XX-XXI століттях США неодноразово застосовували санкції як інструмент зовнішньої політики. Приклад успішного застосування санкцій можна знайти в історії протистояння з Іраном.

Після Ісламської революції 1979 року та захоплення американського посольства в Тегерані США ввели санкції проти Ірану. Головною метою було придушити іранський уряд і змусити його змінити свою політику. Ці санкції передбачали заморожування іранських активів у США і заборону на імпорт іранської нафти.

Протягом багатьох років США посилювали тиск на Іран, поширюючи санкції на різні сектори економіки, включаючи банківську справу, судноплавство та енергетику. Основною причиною введення нових санкцій стала ядерна програма Ірану, яка викликала стурбованість у міжнародного співтовариства. США працюють з іншими країнами над забезпеченням широкої підтримки санкцій, і їх ефективність зростає.

До середини 2010-х років іранська економіка опинилася під величезним тиском. Інфляція зросла, національна валюта (реал) різко впала, і виникли серйозні труднощі з імпортом товарів першої необхідності. Іранський уряд був змушений піти на переговори, і в 2015 році був підписаний спільний всеосяжний план дій (СВПД). Угода передбачала скасування деяких санкцій в обмін на обмеження ядерної програми Ірану і допуск міжнародних інспекторів на ядерні об'єкти [34].

СВПД став прикладом того, як санкції можуть бути ефективним інструментом дипломатії. Вони створили необхідний тиск, який змусив

іранський уряд сісти за стіл переговорів і прийняти умови, що сприяють міжнародній безпеці. Подальша політика США щодо Ірану була складною і суперечливою, але цей епізод показав, що санкції можуть досягти своїх цілей, якщо вони застосовуються належним чином і підтримуються на міжнародному рівні.

Ще одним прикладом успішного застосування санкцій є протистояння апартеїду в Південній Африці. Під тиском міжнародного співтовариства, включаючи США, які запровадили економічні санкції та торговельні обмеження, уряд Південної Африки в кінцевому рахунку призвів до ліквідації апартеїду та встановлення демократичного правління.

Ці приклади показують, що санкції можуть бути ефективним інструментом зовнішньої політики, якщо вони застосовуються стратегічно і за підтримки міжнародного співтовариства.

Оскільки неможливо підрахувати втрачені можливості та витрати, неможливо розрахувати ефективність санкцій, можна оцінити лише ефективність санкцій та перевірити, чи була досягнута початкова мета. Зазвичай у складних геополітичних ситуаціях санкції ще більше загострюють конфлікт. Тому США необхідно реформувати свій санкційний механізм. Почати варто з початкової стадії введення санкцій. Необхідно більш детально вивчити ситуацію і ввести санкції, які завдадуть істотної шкоди не економіці США, а в першу чергу країні-мішені. Безперечним є те, що економічні санкції є потужним інструментом впливу, який зачіпає всі сфери життя країни, щодо якої вони застосовуються. Також економічні санкції є альтернативою військовому втручання країни, але це також втручання.

Країни Європейського Союзу зазвичай вводять санкції на підставі рішень Ради Безпеки ООН. Хоча санкції ЄС менш агресивні, ніж санкції США, роль ЄС у міжнародних економічних та політичних відносинах останнім часом зростає. Тому країни ЄС шукають нові інструменти впливу, як правило, санкції. У більшості випадків вони спрямовані не на введення

нових санкцій, а на поліпшення старих. Загальна складність механізму введення санкцій полягає в досягненні спільної думки всіх держав-членів ЄС (рис. 3.2).

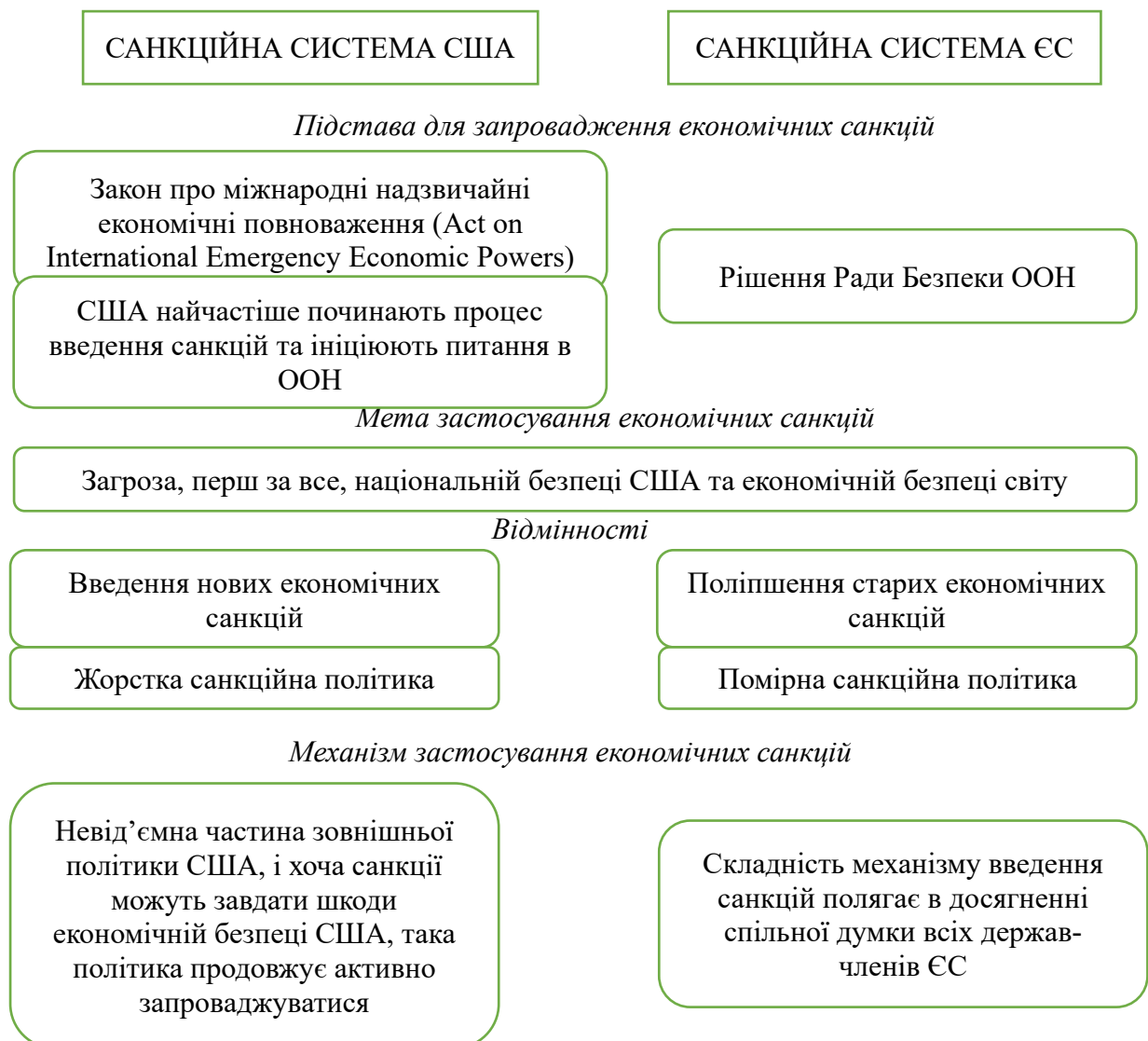

Рис. 3.2. Порівняльна оцінка санкційної системи США та ЄС у міжнародній економічній діяльності (розроблено автором)

Наприклад, Угорщина не бере участі в санкціях проти Росії, пояснюючи це негативним впливом на економіку країни. Але це не заважає Європейському Союзу проводити агресивну санкційну політику. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну ЄС ввів 13 жорстких пакетів санкцій, спрямованих на ослаблення російської економіки. Мета полягає в тому, щоб позбавити Росію можливості вести війну економічно.

ЄС постійно відстежує ситуацію, яка призвела до введення санкцій. Як правило, санкції вводяться на 12 місяців, а після закінчення терміну їх дії ЄС може продовжити санкції, скасувати або додати нові, більш суворі обмеження. Це гнучкий механізм, який дозволяє адекватно реагувати на виклики глобальної безпеки та безпеки самого Європейського Союзу.

Всі санкції, введені ЄС, спрямовані на підтримку демократії в світі, забезпечення дотримання верховенства закону та прав і свобод громадян. Для досягнення цих цілей за рішенням Ради ЄС щодо країн, компаній, організацій, фізичних та юридичних осіб застосовуються обмеження. Особливістю санкційного механізму ЄС є те, що всі санкції діють на території Євросоюзу і застосовуються до ситуацій, безпосередньо пов'язаних з ЄС. Основний принцип економічних санкцій ЄС полягає в тому, що держави-члени застосовують санкції тільки з метою зміни політичної активності країни-мішені, що робиться виключно для встановлення і забезпечення миру в ЄС, а не для просування комерційних інтересів.

Європейський союз часто використовує економічні санкції як інструмент зовнішньої політики для досягнення своїх міжнародних цілей. Один з найяскравіших прикладів успішного застосування санкцій ЄС можна побачити на прикладі Ірану.

На початку 2000-х років міжнародне співтовариство було стурбоване ядерною програмою Ірану, яка, за оцінками, може призвести до створення ядерної зброї. Це викликало серйозну стурбованість не тільки в регіоні, але і в усьому світі. Щоб змусити Іран почати переговори і припинити свою ядерну програму, ЄС, поряд з США та іншими міжнародними партнерами, ввів ряд жорстких економічних санкцій.

Ці санкції включали обмеження на експорт нафти, заморожування активів та заборону доступу іранських банків до Міжнародної фінансової системи. В результаті іранська економіка зазнала значних збитків: зросла інфляція, безробіття, а вартість національної валюти впала.

Під тиском економічної кризи керівництво Ірану погодилося на переговори з міжнародним співтовариством. Кульмінацією цих переговорів стала історична ядерна угода, відома як спільний всеосяжний план дій (СВПД) на 2015-2017 роки. Згідно з угодою, Іран погодився обмежити свою ядерну програму в обмін на поступове скасування економічних санкцій [33].

Цей приклад показує, як ефективне застосування санкцій може призвести до позитивних результатів. Завдяки санкціям ЄС та міжнародному співробітництву вдалося уникнути можливості ядерного конфлікту, стабілізувати ситуацію в регіоні та відкрити можливості для дипломатичного діалогу. Це також показує, що санкції можуть бути потужним інструментом досягнення мирного і стабільного врегулювання на світовому рівні, якщо вони застосовуються збалансованим чином і з урахуванням міжнародного права.

ЄС вводить виключно адресні санкції, які конкретно зачіпають об'єкти, на яких відбуваються злочини. Такий підхід до введення санкцій дозволяє уникнути негативного впливу введених санкцій.

Європейський союз дуже активно застосовує економічні санкції, які є одними з основних санкцій у світі. Система санкцій ЄС наведена у Додатку В. Адже держави-члени ЄС володіють сильною економікою, інтенсивно стежать за дотриманням прав і свобод людини, виступають за збереження суверенітету країни і цілісності її території. Така політика санкцій була сформована в результаті помилок США і організації Об'єднаних Націй в минулому, і ЄС вперше зосередився на дипломатії, а санкції – це інструменти примусу, які Рада ЄС застосовує в кінцевому підсумку.

3.3. Пріоритети удосконалення санкційних інструментів в контексті глобальної безпеки

Останні десятиліття економічні санкції стають дедалі більше затребуваним інструментом зовнішньої політики. До них вдаються як до

самостійної стратегії, так і як до альтернативи військовій силі. Політичні діячі використовують цей інструмент часто в обхід Ради Безпеки ООН, вибудовуючи «коаліції з нагоди» або в односторонньому порядку, аргументуючи свої дії з питань міжнародної чи національної безпеки. Санкції використовуються щодо країн, які спонсорують тероризм (Лівія, Іран), що розробляють ядерну зброю (Іран, КНДР), які масово порушують права людини (ПАР), не дотримуються демократичних принципів (Куба) і міжнародного права загалом (Сирія). Коло питань, у зв'язку з якими країни чинять санкційний тиск на контрагентів, постійно розширюється. Розвивається інструментарій, що ускладнює механізми санкційного впливу: від всеосяжних торгових ембарго, популярних у середині ХХ століття, до сучасних таргетованих грошових рестрикцій; від переважно неекономічних персональних заходів, таких як заборона на в'їзд чи заморожування рахунків, аж до секторальних санкцій, що підривають економіку цільової країни. Однак ефективність санкцій часто ставиться під сумнів, що змушує шукати способи їх поліпшення.

Розбіжності з приводу ефективності санкційної політики і доцільності її реалізації тривали після закінчення Першої світової війни. Активне введення санкцій Радою Безпеки ООН виявило безліч недоліків цього документа і, перш за все, його низьку ефективність. У більшості випадків санкції не досягають своїх цілей, а введення і застосування самого санкційного режиму може негативно вплинути на надійність відповідних заходів.

В результаті санкції, введені однією країною проти іншої, можуть зазнати невдачі з різних причин і не мати бажаного ефекту. Ці причини можуть включати як незгоду самих держав, які проводять санкційну політику, так і відсутність підтримки з боку інших країн. Крім того, в деяких випадках зовнішні спонсори, схоже, готові компенсувати збитки від санкцій.

Реальність така, що санкції в тому вигляді, в якому ми їх дотримуємося в сучасному світі, не можуть привести до бажаного результату. Це означає,

що ефективність санкційної політики відносно низька. Тільки взаємовигідне співробітництво між країнами може призвести до процвітання і розвитку. Існуючі спірні питання в сучасній системі міжнародних відносин можуть і повинні вирішуватися шляхом діалогу. Але сучасність вважає інакше, санкції це інструмент для регулювання глобальної безпеки, хоча й не завжди ефективний, а інколи має неочікувані негативні наслідки.

Санкції не дають гарантію за свій вплив, тому розглянемо на прикладі США процес позитивного запровадження санкцій та їх наслідків.

Протягом своєї історії США активно використовували санкції як інструмент зовнішньої політики для досягнення своїх геополітичних, економічних та безпекових цілей. Санкції можуть бути як економічними, так і політичними, і часто використовуються, щоб змусити держави та організації змінити свою поведінку. Ось кілька прикладів санкцій, введених США, і їх наслідків [34]:

1. Санкції проти Ірану. США почали вводити санкції щодо Ірану в 1979 році після захоплення американських заручників у посольстві в Тегерані. У наступні роки санкції були посилені, особливо після відкриття ядерної програми Ірану в 2002 році. Основні санкції включають: обмеження на експорт нафти і нафтопродуктів; заборона на постачання технологій, які можуть бути використані в ядерних програмах; заморожування активів іранських компаній і осіб, пов'язаних з урядом.

Результат: Санкції суттєво вплинули на економіку Ірану. Зниження експорту нафти призвело до втрати основного джерела доходів країни, що призвело до безробіття і зростання інфляції. У 2015 році була досягнута угода між Іраном і «шісткою міжнародних посередників» (СВПД), яка передбачала зняття різних санкцій декомунізації в обмін на обмеження його ядерної програми. Однак у 2018 році США вийшли з угоди та відновили санкції, що знову призвело до економічного тиску на Іран.

2. Санкції проти Росії. Після того, як Росія анексувала Крим у 2014 році і згодом підтримала сепаратистів на сході України, США запровадили

широкі санкції проти Росії. Основні санкції включають: заборона на фінансування банків і енергетичних компаній в Росії; обмеження на експорт високотехнологічного обладнання для нафтової промисловості; персональні санкції проти російських чиновників і бізнесменів.

Вплив: Санкції призвели до падіння інвестицій і зниження вартості російських компаній. Російська економіка стагнувала, особливо на тлі падіння цін на нафту. Водночас санкції сприяли консолідації деяких сил та стимулювали розвиток вітчизняного виробництва.

3. Санкції проти Північної Кореї. США ввели санкції проти Північної Кореї в 1950-х роках, але в 2000-х роках вони були значно посилені у відповідь на ядерні розробки Північної Кореї. Санкції включають: заборона на експорт та імпорт ряду товарів; фінансові обмеження, включаючи заморожування активів північнокорейських компаній і приватних осіб; обмеження на постачання нафти і нафтопродуктів.

Результат: Санкції серйозно обмежили економічні можливості Північної Кореї і призвели до нестачі ресурсів і товарів. Однак завдяки контрабанді та підтримці з боку багатьох країн режим Кім Чен Ина зберігає свою владу. Економічний тиск змусив Північну Корею регулярно сідати за стіл переговорів, але досягнення реального компромісу все ще залишається складним завданням.

Санкції США є потужним інструментом, який може зробити істотний вплив на економіку і політику інших країн. Але його ефективність залежить не тільки від міжнародної підтримки, а й від здатності країни призначення адаптуватися до нових умов. Санкції можуть спричинити серйозні труднощі для населення, але вони також можуть призвести до політичних змін та переговорів.

Санкції працюють доволі повільно та відчуються за накопичувальним ефектом як «сніжний ком». Говорячи про ефективність санкцій, розглянемо на скільки санкції стримують російську агресію проти України.

ЄС вже ввели 13 пакетів санкцій та є всі причини говорити про введення 14-го. Санкції, які охоплюють широкий спектр економічних та політичних сфер, мали на меті послабити економіку країни та вплинути на її політику. Проте Росія, завдяки своїм ресурсам та міжнародним зв'язкам, змогла знайти різні способи, щоб пом'якшити їх вплив [35]:

1. Альтернативні дії та партнери: одним з ключових кроків Росії є економічне та фінансове співробітництво з країнами, які не підтримують санкції, такими як Китай, Індія, Туреччина та інші країни Азії та Близького Сходу. Ці країни стали важливими партнерами Росії з експорту енергоресурсів, сільськогосподарської продукції та технологій. Зокрема, Китай став одним з основних покупців російського газу і нафти, що знизило його залежність від європейської ринку.

2. Розвиток вітчизняного виробництва: Росія починає активно розвивати вітчизняне виробництво в різних галузях економіки з метою зниження залежності від імпорту західних товарів і технологій. Цей процес, відомий як імпортозаміщення, включає виробництво власних продуктів харчування, ліків, обладнання та інших товарів, які раніше імпортувались із Заходу.

3. Використання офшорних зон і підставних компаній: російські бізнесмени і державні установи часто використовують офшорні зони і підставні компанії для обходу фінансових санкцій. Корпорації створюються в юрисдикціях, де фінансовий нагляд не є суворим, що дозволяє їм здійснювати грошові перекази та торгівлю без суттєвого контролю заходу.

4. Криптовалюти: з розвитком технологій криптовалюти стали ще одним засобом обходу санкцій. Біткойн та інші криптовалюти дозволяють здійснювати транзакції анонімно та безпосередньо, що ускладнює відстеження руху грошей західними регуляторами.

5. Співпраця з міжнародними фінансовими інститутами, що не мають відношення до Заходу: Росія почала більш тісну співпрацю з фінансовими інститутами і банками в країнах, що не підтримують санкції. Це дозволяє РФ

обходити західні банки, що знаходяться під контролем США і ЄС, для проведення фінансових операцій.

6. Уникнення енергетичних санкцій: Росія продовжує використовувати свої енергоресурси як важливий політичний та економічний інструмент. Під час обмежень на експорт нафти і природного газу Росія знаходить нових клієнтів, пропонуючи знижки або змінюючи маршрути поставок.

7. Контрабанда та «сірий імпорт»: у деяких випадках Росія використовує канали контрабанди та «сірий імпорт» для отримання дозволених товарів. Це включає неофіційні схеми імпорту товарів через треті країни та використання підроблених документів для приховування справжнього походження товару.

8. Інформаційна війна: Росія використовує засоби масової інформації та соціальні мережі для поширення своєї історії, дискредитації санкцій та переконання людей в інших країнах у несправедливості таких заходів.

9. Політичний вплив та лобіювання: Росія використовує свій політичний та економічний вплив для послаблення санкційного тиску. Це включає переговори з міжнародними організаціями, лобіювання в країнах-партнерах і створення коаліцій з іншими країнами, які виступають проти політики санкцій.

Таким чином, ми упевнились в ефективності санкцій, але такі реалії в сучасному світі «хто більший – той краще», як би це примітивно не звучало. Тому, щоб таких випадків ставало дедалі менше, треба запровадити дії на покращення ефективності впливу санкцій, щоб це спонукало хоча б до переговорів.

«Але» завжди буде, якщо ми говоримо про Росію, економічні санкції введені проти Росії у відповідь на війну в Україні можуть негативно вплинути на продовольчу ситуацію в світі та й на глобальну безпеку. Росія має ресурси, за рахунок цього має вплив на країни світу, бо є одним з найбільших експортерів енергоресурсів, які забезпечують фінансову стабільність країн, що їх купують. Найбільш відчутним наслідком впливу

санкцій, покладених на Росію, є підвищення цін на їх продукцію для країн, які продовжують співпрацю з Росією.

Посилення санкцій в контексті глобальної безпеки є важливою складовою зовнішньої політики багатьох країн. Деякі пріоритети, які можна враховувати при удосконаленні санкцій, зазначено на рис. 3.3.

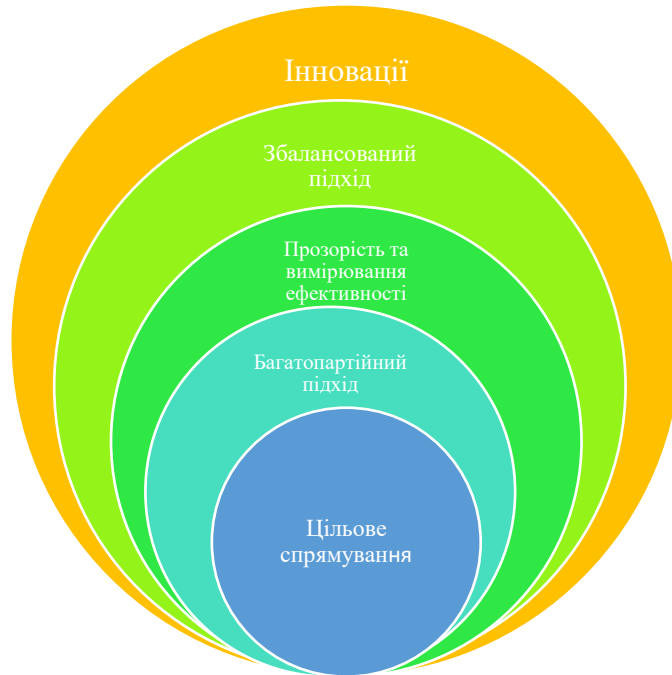

Рис. 3.3. Пріоритети вдосконалення санкційних механізмів
(розробка автора)

Це, перш за все:

1. Цільове спрямування: важливо, щоб санкції були спрямовані проти конкретних дій або країн, які порушують міжнародне право або загрожують глобальній безпеці та менше впливати на населення країни, проти якої вони введені. Наприклад, замість широких економічних санкцій, що завдають шкоди всьому населенню, доцільніше застосовувати персональні санкції проти конкретних осіб, причетних до порушень. Це зменшить негативний вплив на невинних громадян і збільшить тиск на тих, хто реально несе відповідальність. Санкції мають конкретну мету і повинні бути пропорційними до порушень.

2. Багатопартійний підхід: для ефективності санкцій важливо заручитися підтримкою багатьох країн і міжнародних організацій. Санкції з боку кількох сторін можуть бути більш ефективними, оскільки вони чинять більший тиск на проблемну країну. Міжнародна співпраця є ключовим елементом успішної реалізації санкцій. Без узгоджених дій між державами санкції можуть виявитися неефективними. Тому необхідно створювати і підтримувати міжнародні коаліції, що включають як держави, так і міжнародні організації, для координації санкційної політики. Це дозволить забезпечити єдність дій та уникнути обходу санкцій через треті країни.

3. Прозорість та вимірювання ефективності: важливо мати чітку систему моніторингу та оцінки ефективності санкцій. Це дозволить їм визначити, як досягти своїх цілей, і вчасно скорегувати свою стратегію. Відкритий доступ до інформації про причини введення санкцій, їх цілі та результати сприятимуть кращому розумінню та підтримці з боку міжнародної спільноти. Це також включає підзвітність перед органами, які мають право контролювати ефективність та законність санкційних заходів.

4. Збалансований підхід: необхідно забезпечити, щоб санкції не завдали непоправної шкоди населенню відповідної країни, особливо найбільш вразливим групам, і важливо уникнути гуманітарної кризи через введення санкцій.

5. Інновації: беручи до уваги швидко мінливий світовий порядок, важливо постійно вдосконалювати санкційні заходи, використовуючи нові технології та методи. Вдосконалення санкційних інструментів може включати використання блокчейн-технологій для відстеження фінансових потоків та забезпечення прозорості угод. Це дозволить ефективніше відслідковувати і заморожувати активи тих, хто порушує санкційні режими.

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що економічні санкції звичайно не змінять ситуацію кардинально, але зможуть заповільнити розвиток країни-агресора, за рахунок чого можливо отримати дорогоцінний час та витягнути можливий максимум в тій або іншій ситуації. РФ вже увійшла в історію за

свої криваві агресивні дії, це перша країна з найбільшою кількістю санкцій введених проти, але кризи не сталося, ще не сталося, через залежність достатньої кількості країн від російських енергоресурсів. Нажаль, у цьому випадку санкцій буде замало, так як цю агресію відчуває тільки Україна, дії відбуваються на Україні й світ цього до кінця ніколи не зрозуміє. Хоча й українці до 24 лютого 2022 року навіть й не припускали, що все має властивість в один момент змінитися.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження ми виконали завдання, визначені у кваліфікаційній роботі, та дійшли певних висновків теоретичного і прикладного характеру, які полягають у такому:

1. Встановлено, що економічні санкції – це економічні заходи, спрямовані на політичні цілі. З цього випливає, що економічні санкції є примусовими діями, але не всі примусові дії є економічними санкціями. Економічні санкції – це примус, який використовується для просування, перш за все, спільних інтересів. При цьому в економічних санкціях немає логіки. Вони є соціальною сутністю, яку неможливо звести лише до матеріальної сутності. Іншими словами, економічні санкції є засобом соціального будівництва сучасної реальності, яка була спотворена. Основна мета економічних санкцій у міжнародній політиці: забезпечення спільної цінності в міжнародному суспільстві.

2. Дослідивши приклади ефективності та неефективності застосування економічних санкцій у світовій історії, можемо стверджувати, що втрати несуть як держави, які зазнають подібної міри зовнішньополітичного впливу, так і країни, які є їх ініціаторами. Шкоду країни, проти якої використовуються економічні санкції, можливо оцінити через втрати у її ВВП. При цьому у разі колективних дій країн-ініціаторів санкцій ці втрати істотно вищі, ніж при односторонньому їх застосуванні.

3. Виявлено, що санкції можна розділити на три групи, які переслідують первинні (політичні), вторинні (економічні) та третинні (захист міжнародного порядку) цілі. З'ясовано, що в науці виділяють п'ять основних цілей, які переслідує ініціатор економічних санкцій, щоб визначити їхню успішність: 1) незначні зміни у політичному курсі країни-реципієнта економічних санкцій; 2) зміна режиму у країні-реципієнті (дестабілізація); 3) зрив військових операцій чи призупинення військових конфліктів; 4)

погіршення військового потенціалу країни-реципієнта економічних санкцій;
5) суттєві зміни політичного курсу країни-реципієнта санкцій.

4. З'ясовано, що інститут економічних санкцій постійно змінюється, адаптуючись до нових вимог та викликів, особливо ризиків глобальній безпеці. При цьому доведено, що обмежувальні заходи вичерпуються, в той час як бажання країн їх обійти лише зростає і це актуалізує питання суворого дотримання уже накладених санкцій та закриття існуючих лазівок. Тому нами доведено необхідність в уніфікації на глобальному рівні законодавства щодо відповідальності за їх обхід.

5. Обґрунтовано, що економічні санкції, такі як обмеження на торгівлю або фінансові операції, часто застосовуються для тиску на країни і досягнення політичних змін. Однак вони також можуть суттєво торкнутися звичайних громадян та створити гуманітарні і соціальні проблеми. В зв'язку з цим нами підкреслено важливість існування балансу між досягненням політичних цілей та мінімізацією негативних наслідків для пересічних громадян.

6. Доведено, що властивістю економічних санкцій є те, що вони виступають лише інструментом зовнішньої політики, але ніколи не стають її втіленням. Це міркування є дуже суттєвим при оцінці ефективності санкцій: санкції як такі можуть здобути той чи інший ефект, однак оцінювати слід не ефективність санкцій, а ефективність політики, частиною якої вони є.

7. З'ясовано, що завдяки своїм розмірам і ресурсам РФ змогла значно знизити негативний вплив західних санкцій, які застосовуються з 2014 року, на економіку. Однак довгострокова ефективність цих стратегій ставиться під сумнів, оскільки західні країни вдосконалюють свої механізми контролю і вводять нові санкції у відповідь на дії Росії на міжнародній арені.

8. Внаслідок порівняння санкційних систем США та ЄС виявлено, що США найбільше у світі запроваджують санкцій. Зокрема США застосовують політику «вторинних» санкцій, це перешкоджає можливості країни-

порушниці обходити санкції. Також США доволі часто користуються введенням ембарго та єдині у світі можуть застосувати «економічну блокаду». Особливістю санкційної системи ЄС є запровадження «горизонтальних» санкцій, дуже обережне ставлення загалом до санкцій, адже Євросоюз намагається максимально уникнути негативних ефектів від санкцій. Важливим елементом санкційної системи ЄС є досягнення домовленості серед всіх країн-членів, це значно ускладнює механізм запровадження санкцій в цілому.

9. Доведено, що поліпшення механізму застосування економічних санкцій – складна і багатогранна задача, яка вимагає інтеграції різних підходів і технологій. Пріоритетами в цьому процесі повинні бути точність і спрямованість санкцій, технологічні інновації, міжнародна координація, прозорість і підзвітність, а також постійний моніторинг і оцінка ефективності. Тільки комплексний підхід до вдосконалення механізмів санкцій може забезпечити його ефективність і сприяти зміцненню глобальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Статут організації об'єднаних націй. Розділ VII. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
2. Седляр Ю.О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: [монографія]. URL: <http://surl.li/sagdz>.
3. Соколовська О.М. Санкції як засіб зовнішньополітичного впливу. URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/269556/265039>.
4. Baradei's M. Report to the UN Security Council 2003. URL: <http://www.guardian.co.uk/world/2003/feb/14/iraq.unitednations>.
5. Davis L., Engerman, S. Sanctions: Neither War nor Peace. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 17. No. 2. P. 43-52.
6. Fine J. The Ancient Greeks: A critical history. Harvard. URL: <http://www.hup.harvard.edu/catalog>.
7. University Press. URL: <http://www.hup.harvard.edu/catalog>.
8. Alexander K. The Origins and Use of Economic Sanctions.
9. In: Economic Sanctions. Palgrave Macmillan, London: URL: <https://link>.
10. Belt G. The OAS: an Introduction: URL: http://www.educoas.org/portal/docs/belt_paper_rev.pdf.
11. Problem space of modern society: philosophical-communicative and pedagogical interpretations: collective monograph. Part II. Warsaw: BMT Erida Sp. z o.o, 2019. 668 p.
12. Baldwin D.A. Economic Statecraft. Princeton: Princeton University Press, 1985. 424 pp.
13. Панченко В.Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2017/4.pdf.

14. Hufbauer G.C., Schott JJ, Elliott K.A. Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy. Washington, 1990.
15. Smart Sanctions: A Short History. URL: <https://foreignpolicy.com/smart-sanctions-a-short-history/>.
16. Galtung J. On the Effect of International Economic Sanctions. *World Politics*. 2019. P. 3-24.
17. Pape. R. Why Economic Sanctions Do Not Work. URL: <http://web.stanford.edu/class/ipsReadings/pape>.
18. Baldwin R., Pape R. Evaluating Economic Sanctions. *International Security*. 2020. P. 13-42.
19. Crawford N., Klotz A. How Sanctions Work: Lessons from South. 2008. 224 pp.
20. Baldwin D. Economic Statecraft. *Princeton University Press*. 2019. P. 33-54.
21. Barber J. Economic sanctions as a policy instrument. *International*. 2021. P. 43-64.
22. Russia Sanctions Dashboard. URL: <https://www.castellum.ai/russia-sanctions-dashboard?fbclid=IwAR2PKBo3ek1XMzawKhU66LuBHSISs29Sld-cZmxOlureEa6TV2DOHJX8ZfY>.
23. Роль санкцій у сучасному світі: між інструментом тиску та геополітичною стратегією. URL: <https://finap.com.ua/rol-sanktsij-u-suchasnomu-sviti-mizh-instrumentom-tysku-ta-geopolitychnoyu-strategiyeyu/>.
24. Міжнародні санкції. Біржевий лідер: веб-сайт. URL: <http://www.profi-forex.org/wiki/mezhdunarodnye-sankcii.html>.
25. Огляд стану притягнення до відповідальності за обхід санкцій: сучасний стан та перспективи. URL: https://confiscation.com.ua/analytics/oglyad_stanu_prytyagnennya_do_vidpovidalnosti_za_obhid_sankcij_suchasnyj_stan_ta_perspektyvy/.
26. Організація Об'єднаних Націй. Україна. Офіційний сайт. URL: <https://ukraine.un.org/>.

27. Організація Об'єднаних Націй. Україна. Офіційний сайт. URL: <https://ukraine.un.org/>.
28. Постійні місії та делегації в Женеві. URL: <https://www.geneve-int.ch/whoswho>.
29. Borodaenko A.A. Sanctions and measures in the international Law: the challenge of codification and interpretation. URL: <https://doi.org/10.24158/tipor.2018.5.25>.
30. Санкції проти Росії: очікування та результати. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/06/22/7035095/>.
31. Нові санкції США та продовження заборон ЄС по відношенню до РФ. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4623890-novi-sanktsii-ssha-ta-prodovzhennia-zaboron-yes-po-vidnoshennui-do-rf>.
32. У питанні санкцій проти Росії ЄС «пасе задніх» порівняно із США – експерт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3833621-u-pitanni-sankcij-proti-rosii-es-pase-zadnih-porivnano-iz-ssa-ekspert.html>.
33. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/202311/ad_sanktsii_do_verstky_na_site_17_1_1_2023.pdf.
34. Економічні санкції: як ефективно використовувати цей інструмент. URL: <https://censs.org/economic-sanctions-how-to-use-the-instrument-effectively/>.
35. Названі економічні санкції проти росії, які досі не застосовані — де можна посилити тиск. URL: <https://thepage.ua/ua/economy/ekonomichni-sankciyi-proti-rosiyyi-novi-napryamki-2024>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Характеристика етапів розвитку міжнародної торгівлі [13]

Чинники зовнішнього середовища	Особливості торговельних процесів	Регулювання
I етап		
- Промислові революції. - Залучення нових регіонів світу до міжнародного товарообміну. - Прогрес у розвитку транспортної системи світу	- Вивезення товарів. - Лідерство Великобританії на світовому ринку. - Випередження темпів світового товарообороту порівняно із ростом промислового виробництва	- Перевага політики протекціонізму. - Зародження політики фритрейдерства
II етап		
- НТП у виробництві товарів. - Розвиток транспортних шляхів. - Розвиток монополістичного виробництва	- Вивезення капіталу. - Швидке зростання товарообігу. - Зміна співвідношення сил на світовому ринку (зменшення впливу Великобританії та Франції). - Концентрація торговельних зв'язків між найбільш розвинутими країнами	- Посилення протекціоністських тенденцій. - Перехід від захисного до наступального протекціонізму
III етап		
- Наслідки Першої світової війни (економічні та політичні). - Економічні кризи (1920-1921 рр.; 1929-1933 рр.). - Початок формування двох світових систем господарства	- Глибоке та тривале порушення торговельних зв'язків. - Різкі коливання обсягів товарообороту. - Переважно сировинна структура експорту та імпорту	- Посилення митного протекціонізму. - Крах міжнародної валютної системи та виникнення валютних блоків
IV етап		
- Посилення диференціації двох систем господарства - Розпад світової колоніальної системи - Формування регіональних інтеграційних угруповань. - Поява глобальних міжнародних організацій	- Збільшення темпів росту світового товарообігу. - Зрушення в товарній структурі експорту. - Послаблення позицій країн, що розвиваються. - Посилення позицій Японії, Канади, ФРН, Італії. - зменшення питомої ваги США, Великобританії та Франції у світовому експорті	- Перехід до політики лібералізації зовнішньоторговельних зв'язків. - Реалізація комплексу митно-тарифних заходів під егідою ГАТТ
V етап		
- Посилення міжнародної конкуренції. - Зміцнення існуючих і поява нових інтеграційних угруповань. - Індустріалізація більшості країн, що розвиваються. - Проблема заборгованості країн, що розвиваються. - Розпад світової соціалістичної системи господарства	- Різне збільшення обсягів торгівлі. - Підвищення ролі зовнішньої торгівлі в економічному розвитку країн. - Значні коливання рівня світових цін. - Зрушення в товарній структурі експорту (послуги, промислові товари). - Поширення усталених та довгострокових відносин. - Підвищення ролі країн, що розвиваються. - Посилення конкуренції між країнами Тріади (США, Японія, країни ЄС)	- Перехід від тарифного до нетарифного регулювання. - Неопротекціонізм. - Стимулювання експортного виробництва. - Поява тенденції до створення замкнених економічних блоків

Since 22 February 2022

US (4,176) Canada (2,934) Switzerland (2,624)
EU (1,982) France (1,925) UK (1,799)
Australia (1,366) Japan (1,263)

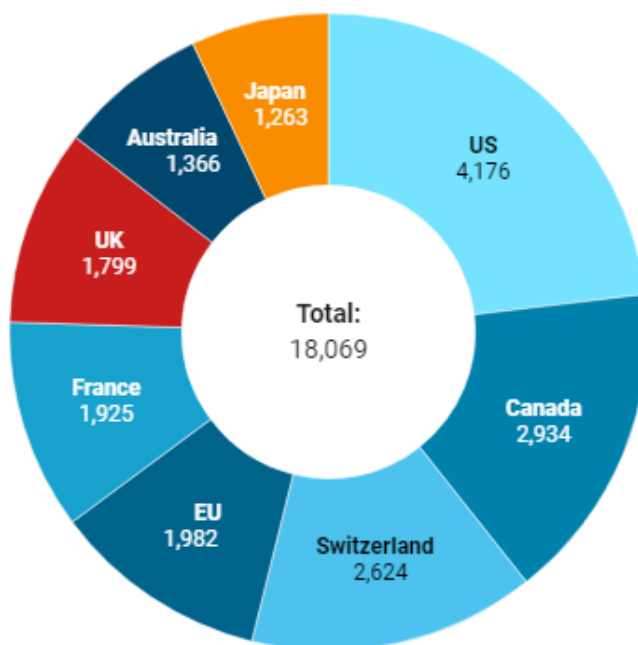

Рис. Б.1. Країни, які ввели санкції проти РФ [25]

Since 22 February 2022

Individual (12,092) Entity (5,658) Vessel (214)
Aircraft (105)

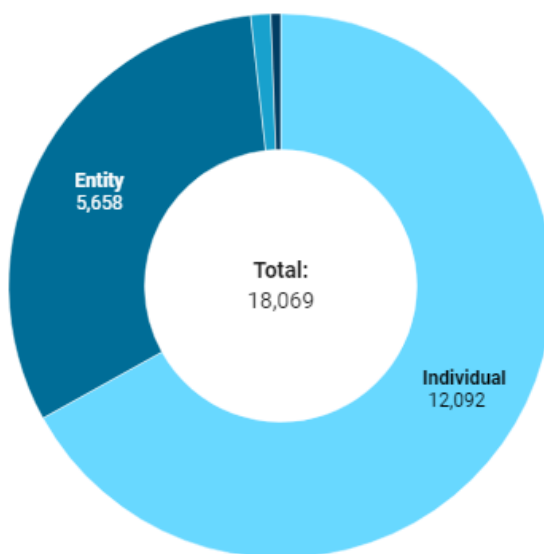

Рис. Б.2. Типи санкцій проти РФ [25]

■ Країни, що закрили повітряний простір для російських авіакомпаній ■ Росія
Україна ■ Захоплені Росією території (Крим, «ДНР» та «ЛНР»)

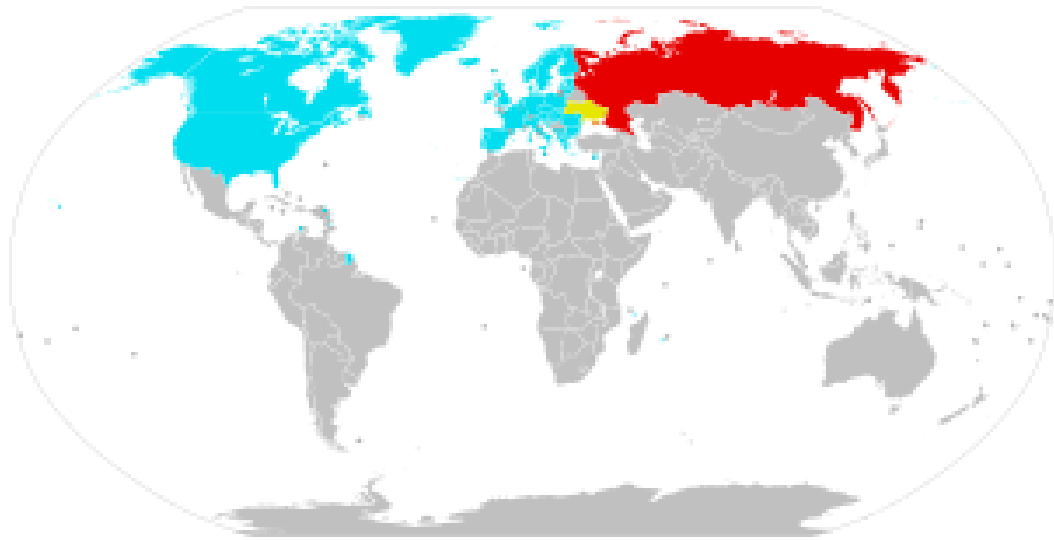

Рис. Б.3. Країни, що закрили повітряний простір
для російських авіакомпаній [25]

Санкційні інструменти США [33]

Санкційні інструменти	Об'єкт, до якого застосовані санкції	Причини застосування санкційних інструментів	Форма запроваджених санкційних інструментів
1	2	3	4
Економічні санкції	Росія	Анексія АР Крим у 2014 році, порушення суверенітету України	Заборона доступу для російських компаній до фінансових ринків; заборона на імпорт російських товарів
	Іран	Підтримка тероризму та розробка ядерної програми	Заборона на будь-які інвестиції в енергетичний сектор економіки Ірану
	Венесуела	Порушення прав людини, проведення недемократичних виборів, встановлення авторитарного режиму	Заборона на торгівлю нафтовими продуктами та нафтою, обмеження фінансових операцій
Фінансові санкції	Особи, які пов'язані з тероризмом	Загроза міжнародній безпеці, спонсорування та підтримка тероризму	Заборона фінансових операцій з цими особами, блокування активів
	Олігархи	Корупція, порушення прав та свобод людини	Блокування банківських рахунків, обмеження фінансових операцій
Візові обмеження	Державні чиновники	Запровадження та підтримка авторитарного режиму, порушення прав людини, корупція	Відмова у видачі віз, обмеження в'їзду осіб, які порушують права та свободи людини, займаються корупцією
	Країна	Агресія, втручання, порушення міжнародного права	Обмеження візових можливостей для громадян країни, що веде агресивну зовнішню політику або порушує міжнародне право
Збройне ембарго	Північна Корея	Розробка ядерної зброї, загроза міжнародній безпеці	Заборона на продаж зброї та військової техніки до країни у зв'язку з розробкою ядерної зброї
	Судан	Порушення прав людини, внутрішні конфлікти	Обмеження поставок зброї до країни через внутрішні конфлікти та порушення прав людини

Продовження табл. В.1

1	2	3	4
Санкції проти окремих осіб	Російські чиновники	Анексія Криму, втручання в українські справи	Заборона на в'їзд до США, блокування фінансових активів у зв'язку з анексією Криму та втручанням в Україну
	Білоруські чиновники	Порушення прав людини, репресії проти опозиції	Обмеження на в'їзд до країни, заморожування активів осіб, відповідальних за порушення прав людини та репресії проти опозиції
Секторальні санкції	Росія у секторі енергетики	Залежність від російської енергетики, геополітична стратегія	Обмеження співпраці у сфері нафтогазової промисловості та будівництва газопроводів (наприклад, «Північний потік-2»)
	Іран у фінансовому секторі	Розробка ядерної зброї, підтримка тероризму	Обмеження доступу до міжнародних фінансових систем та операцій з іранськими банками

